

edwin abbott abbott'un “düz ülke”

edwin abbott abbott

(20 aralık 1838, marylebone, londra, ingiltere – 12 ekim 1926, hampstead, londra, ingiltere) ingiliz bir okul müdürü, teolog ve anglikan rahibiydi ve en çok **flatland (düzülke)** (1884) adlı kısa romanın yazarı olarak bilinir.

marylebone filoloji okulu müdürü **edwin abbott** (1808–1882) ve eşi **jane abbott**'ın (1806–1882) en büyük oğluydu . anne ve babası birinci dereceden kuzendi. londra'da doğdu ve city of london school'da ve cambridge'deki st john's college'da eğitim gördü. burada klasik, matematik ve teoloji alanlarında sınıfının en yüksek onur derecelerini aldı ve kolejinin üyesi oldu. özellikle 1861'de 1. smith ödülünü kazandı. 1862'de birmingham'daki king edward's school'da müdürlük yaptıktan sonra, 1865'te, henüz 26 yaşındayken, gf mortimer'in yerine city of london school'un

müdürü oldu. orada, geleceğin başbakanı **hh asquith**'e eğitimini denetledi . abbott, 1876'da hulsean öğretim üyesi oldu. 1889'da emekli oldu ve kendini edebi ve teolojik uğraşlara adanmış. abbott'un teolojideki açık fikirli eğilimleri hem eğitim görüşlerinde hem de kitaplarında belirgindi. örneğin shakespeare grameri (1870) ingiliz filolojisine kalıcı bir katkıdır. 1885'te francis bacon'ın hayatını yayınladı. teolojik yazıları arasında, incil okumaya ilgi uyandırmaya çalıştığı philochristus (1878), onesimus (1882) ve silanus the christian (1908) adlı anonim olarak yayınlanmış üç dini roman bulunmaktadır.

daha önemli katkıları arasında anonim teolojik tartışma olan çekirdek ve kabuk (1886), philomythus (1891), kardinal newman'ın anglikan kariyeri (1892) adlı kitabı ve ingiliz teolojik dünyasında büyük yankı uyandıran eleştirel bir görüşü içeren encyclopædia britannica'nın dokuzuncu baskısındaki “inciller” makalesi yer almaktadır. ayrıca canterbury'li aziz thomas, ölümü ve mucizeleri (1898), yuhanna sözlüğü (1905) ve yuhanna dilbilgisi (1906) adlı eserleri de yazmıştır. abbott bunların dışında eğitim kitapları da yazdı; bunlardan biri olan via latina: a first latin book, 1880'de yayımlandı ve eğitim sistemi kapsamında dünya çapında dağıtıldı.

abbott'ın en bilinen eseri, iki boyutlu bir dünyayı anlatan ve boyutların doğasını araştıran 1884 tarihli kısa romanı *flatland: a romance of many dimensions*'tir . genellikle bilim kurgu olarak sınıflandırılrsa da, daha doğru bir şekilde *matematiksel kurgu* olarak adlandırılabilir.

1950'lerden günümüze kadar modern bilim kurgunun ortaya çıkmasıyla birlikte, flatland özellikle bilim kurgu ve siberpunk hayranları arasında popüler oldu. romanın devamı niteliğindeki romanlar ve kısa filmler de dahil olmak üzere birçok eser bu kısa romandan esinlenmiştir.

yapıtları:

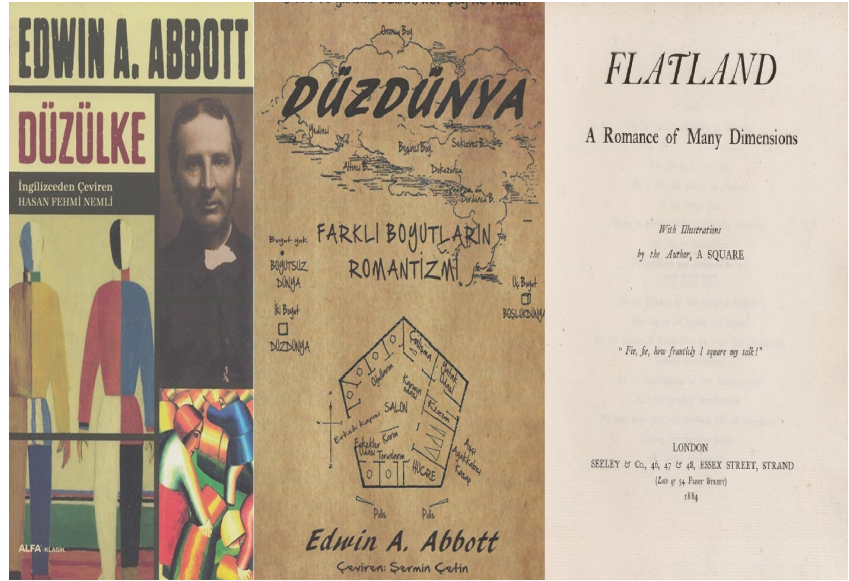
- via latina: ilk latince kitap, ekler, sözdizimi kuralları, alıştırmalar, sözlükler ve yorumlama kuralları dahil (seeley, jackson ve halliday , gözden geçirilmiş baskı: 1882)
- shakespeare dilbilgisi: okullarda kullanım için elizabeth dönemi ve modern ingilizce arasındaki bazı farklılıkları gösterme girişimi (macmillan, 1870)
- alexander pope'un eserlerine ilişkin bir sözlük (chapman & hall, 1875)
- düz ülke: çok boyutlu bir romantizm (seeley & co. , 1884)
- francis bacon: hayatı ve eserleri hakkında bir anlatım (macmillan, 1885)

- philochristus: rabbin bir öğrencisinin anıları (macmillan, 1878)
- onesimus: aziz pavlus'un bir öğrencisinin anıları (macmillan, 1882)
- çekirdek ve kabuk (macmillan, 1886)
- philomythus: safdillğe karşı bir panzehir (macmillan, 1891)
- john henry newman'ın anglikan kariyeri | kardinal newman (macmillan, 1892)
- canterbury'li aziz thomas: ölümü ve mucizeleri (adam ve charles black, 1898)
- diatessarica (siyah, 1900–1917. 10 cilt)
- diatessarica endeksleri (1907)
- silanus hristiyan (adam ve charles black, 1906)
- dört incil: veya dört incil'in beş ciltlik uyumu, 1913–1917

düz ülke: çok boyutlu bir romantizm

edwin abbott abbott'un düz ülke (flatland) anlatısı, ilk bakışta basit bir geometri hikayesi gibi görünse de, aslında döneminin toplumsal yapısına keskin bir hiciv, algının sınırlarına dair derin bir felsefi sorgulama ve çok boyutluluk kavramına açılan bir kapı niteliğindedir .

1884 yılında yayımlanan bu romanın temel özelliklerini, toplumsal eleştiri yönünü ve felsefi boyutunu birlikte inceleyelim.

kitap hakkında genel bilgiler

- **künye:** edwin abbott abbott tarafından yazılmış, 1884 yılında yayımlanmıştır .
- **tür:** bilim kurgu, toplumsal hiciv ve felsefi roman olarak sınıflandırılabilir .
- **özgün adı:** flatland: a romance of many dimensions (düz ülke: çok boyutlu bir aşk / serüven) .
- **yazarın takma adı:** abbott, bu kitabı bir kare karakterinin ağzından yazmış ve “bir kare” (a square) takma adını kullanmıştır .

düz ülke'nin iki yüzü: evren tasviri ve toplum hicvi

roman iki ana bölümden oluşur. ilk bölümde düz ülke'nin kendisi ve toplumsal yapısı tanıtılırken, ikinci bölümde bu evrenin ötesindeki diğer boyutlar keşfedilir.

iki boyutlu bir evren: düz ülke: düz ülke, adı üstünde, iki boyutlu (en ve boy) bir düzlemde geçen bir dünyadır. bu ülkenin sakinleri, iki boyutlu geometrik şekillerdir. evleri, şehirleri ve tüm nesneler yalnızca uzunluk ve genişliğe sahiptir; yükseklik kavramı yoktur. bir düz ülke sakininin gözüyle, diğer tüm şekiller yalnızca birer çizgi olarak görünür .

toplumsal hiyerarşinin geometrik alegorisi: düz ülke'nin en dikkat çekici yönü, geometrik şekillerin aynı zamanda katı bir toplumsal sınıf sistemini temsil etmesidir. bu sistem, viktorya dönemi ingiltere'sinin taşlamasıdır.

toplumsal sınıf	temsil eden geometrik şekil	açıklama
en alt sınıf (kadınlar)	doğru parçaları	iki ucu sivri iğneler olarak tasvir edilirler. tehlikeli ve öngörülemez olarak görülür, bu nedenle sürekli ses çıkarmak zorundadırlar. eğitilmeleri yasaktır .
alt sınıf (işçiler ve askerler)	ikizkenar üçgenler	dar açıları nedeniyle tehlikeli kabul edilirler. zamanla ve nesiller boyu çabalayarak daha düzgün şekillere dönüşme (sınıf atlama) umutları vardır, ancak bu çok zordur .
orta sınıf	eşkenar üçgenler, kareler, beşgenler	profesyoneller, tüccarlar ve beyaz yakalı çalışanlar bu gruptadır. kahramanımız “kare” bu sınıfın bir üyesidir .
üst sınıf (soylular)	altıgenler ve çokgenler	kenar sayıları arttıkça toplumsal statüleri de artar .
en üst sınıf (rahipler / yönetici elit)	çemberler	teoride mükemmel çemberlerdir, ancak aslında kenar sayısı sonsuza yaklaşan çokgenlerdir. en güçlü ve en bilge (ya da öyle kabul edilen) sınıftır. merkezîyetçi yapılarıyla tanrıyı sembolize ederler .

bu alegorik sistemle abbott, viktorya döneminin katı sınıf ayrımlarını, kadınların ikinci sınıf vatandaş konumunu ve yönetici elitin statükoyu korumak için kullandığı yöntemleri (örneğin, renk devrimi ile umut aşıl原因arak isyanı önleme) ustalıkla eleştirir .

algı, boyutlar ve felsefi sorgulamalar

romanın asıl gücü, ikinci bölümde devreye giren felsefi ve kavramsal derinliğidir.

- **bir kare’nin aydınlanması:** kahramanımız kare, rüyasında tek boyutlu bir dünya olan **çizgi ülke (lineland)**’yi ziyaret eder. bu ülkenin kralına iki boyutu anlatmaya çalışır, ancak başarısız olur; kral onun deli olduğunu düşünür. ardından, gerçekten de üç boyutlu **uzay ülke (spaceland)**’den gelen bir **küre** tarafından ziyaret edilir. küre, kare’yi kendi düzleminden yukarı kaldırarak ona üçüncü boyutu gösterir. kare, evreninin aslında daha büyük bir gerçekliğin sadece bir parçası olduğunu anlar ve adeta “aydınlanır”.

- **boyutların göreliliği:** kare üçüncü boyutu kavradıktan sonra heyecanla dördüncü, beşinci ve daha fazla boyutun olabileceğini küre’ye anlatmaya başlar. ancak küre, kare’nin bu fikirlerini “saçmalık” olarak niteler ve onu sertçe düz ülke’ye geri gönderir. bu durum, herkesin kendi algılayabildiği boyutun ötesini kabul etmekte ne kadar zorlandığını ve hatta bunu tehdit olarak görebildiğini mükemmel bir şekilde özetler.

- **bilginin sınırları ve dogmatizm:** roman, bilginin mutlak olmadığını ve algımızın sınırları tarafından şekillendiğini vurgular. düz ülke’ye dönen kare, gördüğü “gerçeği” anlatmaya kalkıştığında, toplum düzenini bozabilecek bir tehdit olarak görülüp hapse atılır. bu, dogmatik düşüncenin ve mevcut düzeni koruma çabasının yeni fikirlere nasıl kapalı olduğunun güçlü bir eleştirisidir.

- **spiritüel ve teolojik boyut:** abbott’un bir teolog olması, kitabın derinliğini artırır. uzay ülke’den gelen küre, kare’ye görünüp onu kendi evreninin ötesine taşıyarak adeta bir “kurtarıcı” veya “spiritüel rehber” rolü oynar. bu, dönemin teolojik tartışmalarında ruhani varlıkların (tanrı, melekler) daha yüksek boyutlarda var olabileceği fikriyle paralellik gösterir .

günümüze etkisi ve uyarlamaları

düz ülke, yayımlandığı günden bu yana matematikçilerden fizikçilere, bilgisayar bilimcilerden filozoflara kadar pek çok disiplinden insanı etkilemiştir. isaac asimov, kitabı “bir kişinin boyut kavramını algılaması için bulabileceği en iyi giriş” olarak tanımlamıştır .

bu etki, birçok uyarlamaya da ilham kaynağı olmuştur:

- **filmler:** 2007 yapımı iki farklı animasyon filmi (flatland ve flatland: the movie) vardır .
- **televizyon:** ünlü bilim insanı carl sagan, cosmos belgeselinde boyut kavramını açıklamak için düz ülke'den yararlanmıştır .
- **edebiyat:** kitap, sphereland, flatterland, planiverse gibi birçok devam veya uyarlama esere ilham vermiştir .

düz ülke, hem bir dönemin toplumsal yapısını eğlenceli bir dille eleştiren bir hiciv hem de insan algısının sınırlarını ve evrenin olası karmaşıklığını sorgulatan derin bir felsefe metnidir.

yapıtla ilgili sorular ve tartışmalar

farklı boyutlarda (tek, çok boyutlu, diyalektik, holistik, vb.) düşünme ve davranma dünyayı, toplumu ve kendimizi şekillendirme açısından farklılıklar yaratır mı?

bu soru, tam da edwin abbott abbott'un düz ülke'sinin temelini oluşturan problemi gündelik hayatımıza ve düşünce yapımıza uyarlıyor: “**algı sınırlarımız, gerçekliğimizin ta kendisidir.**”

farklı boyutlarda (tek, çok boyutlu, diyalektik, holistik) düşünmek ve davranmak, dünyayı, toplumu ve kendimizi şekillendirme açımızdan **köklü farklılıklar yaratır**. tıpkı düz ülke'deki kare'nin üçüncü boyutu keşfettiğinde yaşadığı dönüşüm gibi, düşünce boyutumuzu değiştirdiğimizde sorunlarımız, çözümlerimiz ve hatta kimliğimiz yeniden tanımlanır.

bu düşünme biçimlerini, etkileri açısından inceleyelim:

1. tek boyutlu düşünme (çizgi ülke - lineland)

bu, düz ülke'deki çizgi ülke sakinlerinin düşünme biçimidir. tek bir doğru üzerinde, sadece ileri ve geriye bilirler. yani ikili (binary) bir düşünme biçimidir. örneğin günümüzde cinsiyeti sadece kadın ve erkeklerle tanımlamak böyle bir yaklaşımdır. aslında yaşamda zıtlıklar olmasına karşın, bu zıtlıkların ara aşamaları da birer gerçekliktir. tıpkı siyahla beyazın arasında “grinin farklı tonları”nın bulunması gibi. bunu konumuzla ilgili başlıklar çerçevesinde düşünecek olursak:

- **dünyayı algılama:** dünya, tek bir doğru üzerindeki noktalardan ibarettir. “ya benimlesindir ya karşımdasın” mantığı hakimdir. nüanslar, yan yollar veya alternatif bakış açıları yoktur.
- **toplumu şekillendirme:** bu düşünce, katı hiyerarşiler ve mutlak otoriteler yaratır. toplum, “ya itaat edersin ya yok edilirsin” prensibiyle yönetilir. siyasi kutuplaşmanın en uç noktasıdır.
- **kendimizi şekillendirme:** kişi, kendini tek bir kimlikle (mesleği, milliyeti, ideolojisi) tanımlar. bu kimliğin dışına çıkmak, varoluşsal bir tehdittir. “ya a'yım ya da hiçim” hissi hakimdir.

2. iki boyutlu düşünme (düz ülke - flatland)

bu, düz ülke'nin standart sakinlerinin düşünme biçimidir. eni ve boyu vardır; yüzeyde hareket ederler. aslında bu bir öncekinin görünür hâle geldiği durumu imler.

- **dünyayı algılama:** dünya artık bir düzlemdir. ileri-geri'nin yanında sağ-sol da vardır. bu, daha geniş bir perspektif, strateji geliştirme ve manevra alanı sunar. ancak hâlâ yükseklik (derinlik) kavramı yoktur. olayların sadece yüzeysel neden-sonuç ilişkilerini görebiliriz.

- **toplumu şekillendirme:** toplum, bir harita gibidir. sınıflar, gruplar ve kategoriler vardır (kare'nin dünyasındaki geometrik hiyerarşi gibi). insanlar etiketlerine ve görünüşlerine göre konumlandırılır. siyaset, bu düzlem üzerindeki güç mücadelesinden ibarettir.

- **kendimizi şekillendirme:** kişi, birden fazla role sahip olabileceğini fark eder (örn. hem bir aile babası hem de bir meslek sahibi). ancak bu roller genellikle birbirinden kopuktur ve çatışabilir. içsel dünyanın derinliği henüz keşfedilmemiştir.

3. üç boyutlu düşünme (uzay ülke - spaceland)

bu, kare'nin küre tarafından kaldırıldığında kazandığı bakış açısidir. yükseklik (derinlik, perspektif) kazanmıştır.

- **dünyayı algılama:** artık olayları sadece yüzeyden değil, farklı açılardan bakmak ve başka şeyleri de görmek, gördüklerine dair farklı saptamalar yapmak ve tanımlamak mümkündür. örneğin yukarıdan, aşağıdan, yandan vb. farklı biçimlerde görebiliriz. bu, **sistem düşüncesinin** akla geldiği durum ve başlangıcıdır. bir olayın sadece yüzeysel nedenini değil, onu besleyen derin yapıları, diğer unsurları, inançları ve döngüleri görmeye başlarız. düz ülke'deki bir dairenin aslında bir çokgen olduğunu fark etmek gibi, görünenin ardındaki gerçeği kavrarız.

- **toplumu şekillendirme:** toplumu bir organizma gibi görmeye başlarız. sorunları (yoksulluk, eşitsizlik) çözmek için sadece yasalar çıkarmak (iki boyutlu çözüm) yerine, o sorunu ortaya çıkaran kültürel, tarihsel ve ekonomik derin yapıları (üç boyutlu çözüm) anlamaya çalışırız.

- **kendimizi şekillendirme:** kendimizi keşfedilmemiş derinlikleri olan varlıklar olarak görürüz. “ben sadece bir öğretmenim” (tek boyut) veya “ben bir öğretmen ve bir babayım” (iki boyut) ötesinde, “ben bu rolleri ortaya çıkaran, onları gözlemleyen ve yönlendiren bir bilince sahibim” (üç boyutlu) farkındalığına ulaşırız.

4. dört ve daha fazla boyutlu düşünme (hiper uzay)

kare'nin, küre'ye 4., 5. ve sonsuz boyutları sormaya başladığı andır. bu, şimdilik teorik bir yaklaşımdır, ancak çıkarımları muazzamdır.

- **çok boyutlu düşünme:** olayları sadece mantık (zihin), duygu (kalp) ve sezgi (ruh) gibi birden fazla boyuttan aynı anda değerlendirmektir. bir problemi çözerken sadece sayısal verilere (tek boyut) değil, insan hikayelerine (ikinci boyut) ve sistemin dinamiklerine (üçüncü boyut) de bakar, ayrıca etik, estetik ve manevi boyutları (dördüncü boyut ve ötesi) da işin içine katar.

- **diyalektik düşünme (hegelci anlamda):** bu, tez (bir fikir) ile antitez (karşıt fikir) arasındaki çatışmadan, onları aşan ve daha kapsamlı olan bir senteze ulaşma sürecidir. bu, düşüncüyü ileriye taşıyan, durağanlığı kıran bir “boyut atlama” mekanizmasıdır. bir soruna takılıp kalmak (tez ve antitez arasında sıkışmak) yerine, her iki tarafın haklılığını da kapsayan yeni bir anlayışa (sentez) yükselmektir. bu, bir anlamda **zaman boyutunu (dördüncü boyutu)** düşünceye katmaktır; çünkü sentez, zaman içindeki bir gelişimin ürünüdür.

- **holistik (bütüncül) düşünme:** bu, tüm bu boyutları içeren, parçaların toplamından daha büyük olan “bütün”e odaklanmaktır. bir ağacı anlamak için toprağa, suya, havaya, güneşe, böceklerle ve tüm ekosisteme bakmak, hattâ bakanın kim olduğu ve nasıl baktığı gini unsurlara göre farklı noktalara erişme hâlini yansıtır. bu, en kapsayıcı bakış açısidir ve kare'nin hayalini kurduğu sonsuz boyutlu varlık olma fikrine en yakın olanıdır.

peki tüm bu farklılıklar ne yaratır?

düz ülke'den çıkaracağımız en büyük ders şudur: **daha yüksek bir boyuttan bakan varlık, alt boyuttaki varlığın tüm kavgalarını, sınırlarını ve trajedilerini anlamsız görebilir.**

- **çatışmalar:** iki boyutlu bir düzlemdeki bir kavga (örneğin, iki çizgi parçasının birbirini kesmesi), üç boyutlu bir varlık için sadece hafifçe kaldırılarak çözülebilecek önemsiz bir olaydır. aynı şekilde, hayattaki birçok sorunumuz, düşünce boyutumuzu yükselttiğimizde çözülebilir veya anlamını yitirebilir.

- **yaratıcılık:** yeni boyutlar, yeni çözüm alanlarıdır. iki boyutta çözülemeyen bir problem (örneğin, bir dairenin içindeki bir noktaya, daireyi kesmeden ulaşmak), üçüncü boyutu kullanarak (havadan) kolayca çözülür. işte inovasyon ve yaratıcılık tam olarak budur: mevcut düşünce kalıplarının (boyutlarının) dışına çıkmak.

- **empati:** farklı boyutlarda düşünebilmek, aynı zamanda farklı perspektiflerden bakabilmektir. bu da gerçek empatinin temelidir. karşımızdaki insanın neden öyle düşündüğünü veya davrandığını anlamak, onun yaşadığı dünyanın (düşünce boyutunun) sınırlarını kavramaktan geçer.

sonuç olarak, **kare'yi dönüştüren şey, yeni bir bilgi edinmesi değil, algı kapasitesinin artmasıydı.** bizler de düşünce boyutumuzu genişleterek, sadece etrafımızdaki dünyayı değil, kendimiz olma potansiyelimizi de yeniden şekillendirebiliriz.

bu örnek üzerinden düşünürsek, ütopyalar aslında bir “eğitim/öğrenme” faaliyeti sayılabilir mi?

bu soruyu yine. edwin abbott abbott'un düz ülke'sinden yola çıkarak yani onu bir mercekle kullanarak yanıtlarsak, ütopyaların sadece ideal toplum tasvirleri değil, aynı zamanda son derece gelişmiş birer “**algı eğitimi**” aracı olduğunu söyleyebiliriz.

tıpkı düz ülke'de kare'nin üçüncü boyutu deneyimlemesiyle yaşadığı zihinsel dönüşüm gibi, ütopyalar da okuyucuya/bireye kendi algı sınırlarının ötesini göstermeye çalışan birer “küre” işlevi görür. bu açıdan bakıldığında, ütopyaların bir eğitim faaliyeti olduğunu şu şekilde temellendirebiliriz:

1. algısal sınırların farkına vardırma (negatif eğitim)

düz ülke'nin ilk bölümü, bize kendi dünyamızın bir alegorisini sunar. kare'nin dünyasındaki katı hiyerarşi, cinsiyetçilik ve dogmatizm, aslında bizim kendi toplumumuzun bir yansımasıdır. ütopyalar da benzer şekilde işe başlar:

- **mevcut durumu normalleştirmekten çıkarma:** ütopyalar, mevcut toplumsal düzenin (tıpkı düz ülke'nin geometrik kuralları gibi) “doğal” veya “değişmez” olmadığını gösterir. insanın farklı bir düzende de yaşayabileceğini hayal etmesini sağlayarak, içinde bulunduğu sistemin bir mahkumu olduğu yanılısamasını kırar. bu, **farkındalık eğitiminin** ilk adımıdır.

- **kör noktaları aydınlatma:** düz ülke'deki kadınların “doğru parçası” olarak görülmesi, viktorya dönemi ingiltere'sindeki (ve ne yazık ki sonraki dönemlerin) kadın algısının bir eleştirisidir. ütopyalar da, kendi toplumumuzun kör noktalarını (örneğin, eşitsizlikleri, sömürüyü, anlamsız rekabeti) görünür kılarak bir tür **toplumsal eleştiri eğitimi** verir.

2. yeni bir “boyut”ta düşünme pratiği (pozitif eğitim)

kare’nin üçüncü boyutu deneyimlemesi, onun için bir “aydınlanma” ânıdır. ütopyalar da okuyucuya bu tür bir “zihin genişlemesi” yaşatmayı hedefler.

- **yeni değerler ve ilişkiler önerme:** tıpkı küre’nin kare’ye “yukarı”yı göstermesi gibi, ütopyalar da mevcut toplumun değerlerinin (rekabet, bireysel hırs, mülkiyet) ötesinde yeni değerler (iş birliği, ortak iyi, bilgelik, estetik) önerir. örneğin, thomas more’un ütopyasında altının değersiz olması, okuyucuyu kendi toplumundaki altın-hırs ilişkisi üzerine düşünmeye iter. bu, **değerler eğitimidir**.

- **farklı bir toplumsal mantık kurma:** kare, üçüncü boyutu gördükten sonra kendi dünyasını bambaşka bir gözle yorumlamaya başlar. ütopyalar da, okuyucuya farklı bir toplumsal mantığın (örneğin, paranın olmadığı, özel mülkiyetin bulunmadığı veya işin herkes için zorunlu olduğu bir sistem) nasıl işleyebileceğini göstererek **sistem düşüncesi eğitimi** verir. okuyucu, bu yeni mantıkla kendi toplumunun işleyişini karşılaştırma ve sorgulama şansı bulur.

3. dönüşüm ve eyleme geçme çağrısı

kare, üç boyutlu gerçekliği deneyimledikten sonra aynı kare değildir. artık gördüğü gerçeği hemşehrilerine anlatmak, onları da “eğitmek” zorunda hisseder.

- **aydınlanmış birey yaratma:** ütopyalar, pasif bir okuma deneyimi sunmaz. iyi bir ütopya, okurunda bir “artık burada kalamam” hissi uyandırır. okur, kendi toplumunun eksikliklerini daha keskin görür ve belki de kendi çevresinde küçük çaplı “ütopyacı” pratikler denemeye (kooperatif kurmak, dayanışma ağları oluşturmak) yönelir. bu, **ahlaki ve politik bir bilinç eğitimidir**.

- **dogmatizme karşı uyarı:** düz ülke’nin en trajik yanı, kare’nin gördüğü gerçeği anlatmasıyla hapse atılmasıdır. bu, ütopyaların eğitim işlevinin sınırına da işaret eder. toplum, algı sınırlarını genişleten bu “eğitimci”lere (peygamberlere, filozoflara, ütopyacı yazarlara) çoğu zaman düşman olur. bu da bize, **eleştirel düşüncenin ve farklı boyutları görmenin bedeli** olabileceğini öğreten bir derstir.

sonuç: ütopya bir “düşünce deneyi” laboratuvarıdır

düz ülke metaforuyla söylersek: **ütopyalar, üçüncü boyutu (veya daha fazlasını) deneyimleyebileceğimiz, güvenli birer “zihin uzay ülkesi”dir.** kare’nin üçüncü boyutu fiziksel olarak deneyimlemesi gibi, biz de ütopyalar aracılığıyla farklı toplumsal düzenleri zihinsel olarak deneyimleriz.

bu deneyim bize şunları kazandırır:

1. **hayal gücü eğitimi:** var olmayanı var edebilme yetisi.
2. **eleştirel düşünce eğitimi:** var olanı sorgulayabilme cesareti.
3. **ahlaki muhakeme eğitimi:** “nasıl bir dünyada yaşamak istiyorum?” sorusuna cevap arama.

bu yüzden, ütopyalar sadece birer edebi tür değil; insanlığın kendini ve toplumunu aşma, daha iyi bir varoluş biçimi hayal etme çabasının en sistematik ifadesidir. tıpkı düz ülke’nin bir kareyi, bir kürenin varlığını hayal etmeye zorlaması gibi, ütopyalar da bizi kendi sınırlı algımızın ötesini düşünmeye zorlayan birer **eğitim/öğrenme** faaliyetidir. ve belki de hapisteki kare’nin hala anlatmaya devam etmesi gibi, ütopyalar da her koşulda “yukarıda bir yerlerde başka bir şey daha var” diye fısıldamaya devam eder.

başka türlü olunabileceği ihtimâli ve düşüncesi insanın yaşamını nasıl etkiler? bu etkilenme toplumsal bir değişime neden olabilir mi?

örneğin herkes “düzülke”yi öğrense ve anlasa, başka bir dünya ya da düzen hayat mümkün olabilir mi?

bu soru kurduğumuz çerçeveye **varoluşsal açıdan ve politik** bakmanın gerektiğini gösterir. gerçekten de “başka türlü olunabileceği ihtimali”, sadece bir slogan değil, insanın bilinciyle ortaya koyduğu **en devrimci** araçtır.

bu düşüncenin birey ve toplum üzerindeki etkisini, düz ülke metaforu üzerinden dört ana başlıkta inceleyebiliriz:

1. “kopuş” ve “melankoli”: bireyin dönüşümü

düz ülke’de kare, üçüncü boyutu gördükten sonra anlatıcı yani kare, artık *eski kare* değildir. bu onun açısından varoluşsal yani **ontolojik bir sıçramadır**.

- **bilinçte çatlak:** “başka türlü olunabileceği” düşüncesi, mevcut gerçekliğin mutlaklığına açılan bir çatlak gibidir. bu çatlak, bireyin zihnine girdiğinde, artık dünyayı eskisi gibi “doğal” ve “kaçınılmaz” göremez. trafik sıkışıklığı, rekabetçi iş hayatı, tüketim çılgınlığı... bunların hepsi artık birer “kabule” değil, birer “tercihe” dönüşür.

- **yabancılaşma ve özgürlük:** kare, düz ülke’ye döndüğünde kendi evinde yabancılaşır. bu durum acı vericidir (melankoli), ama aynı zamanda özgürleştiricidir. artık sistemin bir parçası değil, sistemin bir **gözlemcisi** ve **eleştirmenidir**. birey, “ben aslında kimim?” ve “ben nerede olmak isterdim?” sorularını sormaya başlar. bu, varoluşsal bir arayıştır.

- **umudun psikolojisi:** “başka türlü olanak” ihtimali, umudun ta kendisidir. **viktor frankl**’ın dediği gibi, insan yaşamak için bir “neden” bulduğunda her türlü “nasıl”a katlanabilir. bu ihtimal, bireye, içinde bulunduğu zor koşullara katlanma gücü verir, çünkü bunun geçici olduğunu ve daha iyisinin mümkün olduğunu bilir.

2. “çoğalma” ve “politik bilinç”: toplumsal dönüşümün tohumları

kare’nin yaşadığı dönüşüm bireysel kaldığı sürece, sadece trajik bir hikayedir. asıl değişim, bu fikrin çoğalmasıyla başlar. “herkes düz ülke’yi öğrense ve anlasa” senaryosu, işte bu noktada devreye girer.

- **ortak bilinç ve dil:** bir toplumun üyeleri, içinde yaşadıkları düzenin bir inşa (kurgu) olduğunu ve başka türlüünün mümkün olduğunu birlikte fark ettiğinde, bu ortak bilinç, yeni bir dil ve yeni bir anlam dünyası yaratır. artık “adalet”, “özgürlük” ve “iyi yaşam” gibi kavramlar yeniden tanımlanmaya başlar.

- **normların sorgulanması:** düz ülke’de kadınların “doğru parçası” olması, tüm toplum tarafından sorgulanmaya başladığı anda, o normun meşruiyeti çöker. toplumsal cinsiyet rolleri, hiyerarşiler, ekonomik modeller... bunların hepsi, “başka türlü olabilir mi?” sorusu karşısında savunmasız kalır.

- **kolektif eylem potansiyeli:** farkındalık, eyleme dönüşmediği sürece sadece bir hayaldir. ancak bu farkındalık yaygınlaştığında, bireysel hoşnutsuzluklar **kolektif bir siyasi iradeye** dönüşebilir. tarihteki büyük toplumsal hareketlerin (işçi hareketleri, sivil haklar hareketleri, kadın hareketleri) kökeninde hep bu “başka türlü bir dünya mümkün” inancı vardır.

3. düz ülke öğrenilirse ne olur? (bir düşünce deneyi)

düz ülke'nin herkes tarafından anlaşıldığı bir toplum hayal edelim:

- 1. aşama (şok ve inkâr):** ilk tepki, tıpkı kare'nin hapse atılması gibi, sistemin kendini koru-ma refleksi olacaktır. mevcut düzenin bekçileri (düz ülke'deki çemberler), bu yeni düşünceyi “teh-likeli sapkınlık” ilan eder.
- 2. aşama (yayılma ve tartışma):** ancak fikir yayıldıkça, mutlak otorite sarsılır. insanlar kendi aralarında “peki ya gerçekten bir 'yukarısı' varsa?” diye fısıldaşmaya başlar. bu, kamusal alanda büyük bir tartışma başlatır.
- 3. aşama (yeni normaller):** bu tartışmalar sonucunda, toplum yeni bir denge arayışına girer. belki de “çok boyutlu vatandaşlık” kavramı ortaya çıkar. insanlar, sadece iki boyutlu kimlikleriyle (vatandaş, meslek sahibi) değil, aynı zamanda hayal güçleri, empati kapasiteleri ve eleştirel düşünceleriyle (üçüncü boyut) de değer görmeye başlar. belki eğitim sistemleri, çocuklara sadece okuma-yazma değil, “boyutlar arası düşünme” öğretir.

4. peki, “başka bir dünya” gerçekten mümkün mü?

bu soruya düz ülke üzerinden net bir “evet” veya “hayır” cevabı vermek zordur, ancak güçlü bir “**belki**” sunabiliriz.

- **mümkün, çünkü...:** tarih, insanlığın sürekli olarak kendi yarattığı düzenleri aştığını gösterir. kölelik, bir zamanlar “doğal”dı; şimdi değil. monarşiler, “ilahi düzen”in bir parçasıydı; şimdi çoğu yerde yok. insan aklı ve hayal gücü, sürekli olarak mevcut sınırları zorlar. düz ülke, bu zorlama eyleminin ta kendisidir.
- ama aynı zamanda, insanın yeni düzenler kurarken eski alışkanlıklarını da beraberinde taşıdığını hatırlatır. belki de üç boyutlu bir toplumda, yeni hiyerarşiler (örneğin, “daha çok boyutlu görenler” ile “göremeyenler” arasında) ortaya çıkabilir.
- **ancak asıl mesele şu:** düz ülke'nin bize öğrettiği belki de nihai varış noktası değil, bir anlamda **yolculuğun kendisidir**. “başka bir dünya mümkün mü?” sorusu kadar, “bu mümkün olduğu fikriyle ne yapıyoruz?” sorusu da bu noktaya gelindiğinde çok önemli olur.

kare'nin hikayesi trajik biter; çünkü o, gördüğü gerçeği anlatmaya çalışan yalnız bir peygamberdir. ama herkesin kare olduğu bir toplumda, hapishaneler işlevsiz kalır. **işte asıl ütopya budur: her bireyin kendi algı sınırlarını aşma cesaretini gösterdiği, farklı boyutların bir arada var olduğu bir dünya.**

bu düşünceyle, sadece farklı bir düzen kurmak değil, belki de ilk defa **gerçek anlamda insan olmanın** ne demek olduğunu keşfederiz. düz ülke'yi anlamak, işte bu keşfin ta kendisidir.

**korkular, kaygılar, mutluluk talebi, vb. insanın hissedebileceği
herşeyin yani duygularının, gündemi, insanı, yapılanları, giderek toplumu
“değiştirme” konusundaki etkisi ya da gücü nedir?
ya da soruyu tersinden sorarsak,
“başka bir dünya”yı mümkün kılan sadece akıl mıdır?**

bu soru da “başka türlü olma ihtimali” fikrini **insanın en temel varoluşsal zeminiyle buluşturur**. korkular, kaygılar, mutluluk talebi... yani duygular olmadan bir “başka dünya” düşünülebilir mi? ya da tam tersi: duygular bizi değişime mi iter, yoksa mevcut düzene mahkûm mu eder?

yine düz ülke karakterleri ve katmanları üzerinden düşünelim:

1. duyguların iki yüzü: hem mahkûm eden hem özgürleştiren

duygular, tıpkı boyutlar gibi, paradoksaldır. aynı anda hem **düz ülke’nin bekçisi** hem de **küre’nin habercisi** olabilirler.

a. duyguların “düz ülke”yi koruyan yüzü (değişime direnç)

düz ülke’deki katı hiyerarşinin ayakta kalmasını sağlayan şey sadece çemberler’in akıllıca koyduğu kurallar değildir; aynı zamanda **halkın duygularıdır**. iki boyutlu düşünme alışkanlığı onların mevcuda yönelik olarak hissedebilecekleri farklı duyguları ortadan kaldırır.

- **korku**: düz ülke sakinlerinin en büyük motive edicisi korkudur. kadınların (doğru parçalarının) “tehlikeli” olduğuna dair yaygın korku, onların baskılanmasını meşrulaştırır. düzenin bozulmasından duyulan korku, insanları itaatkâr kılar. kaos korkusu, özgürlük talebini bastırır. **korku, mevcut düzenin en sadık bekçisidir**.

- **kaygı**: belirsizliğe tahammülsüzlük. üçüncü bir boyutun varlığı, düz ülke sakinleri için dayanılmaz bir kaygı kaynağıdır. bildikleri dünyanın sınırları dışında bir şeyin olması ihtimali, varoluşsal bir tehdittir. bu yüzden küre’yi gördüklerinde bile onu inkâr ederler. **kaygı, yeni olanı dışlayarak güvenli alanı korur**.

- **statüko sevinci (konfor)**: düz ülke’deki orta sınıf bir kare’nin (kahramanımızın) hayatı, belirli bir düzen içinde rahattır. bu konforu kaybetme korkusu, sorgulamayı engeller. “rahatımız bozulmasın” duygusu, devrimlerin en büyük düşmanıdır.

b. duyguların “küre”nin habercisi olan yüzü (değişimin motoru)

öte yandan, kare’nin dönüşümünü tetikleyen şey sadece küre’nin gösterdiği akılcı geometri kanıtı değildir; onu buna açık hale getiren şey duygularıdır.

- **merak**: kare’nin en belirgin özelliği merakıdır. rüyasında çizgi ülke’yi ziyaret eder ve krala iki boyutu anlatmaya çalışır. bu, sınırları zorlama, bilinmeyeni keşfetme arzusudur. **merak, akli harekete geçiren ilk duygudur**.

- **adaletsizlik hissi (öfke)**: kare, düz ülke’nin katı kurallarına (özellikle kadınlara ve alt sınıflara yönelik muameleye) karşı derin bir adaletsizlik hissi taşır. bu öfke, onun mevcut düzeni sorgulamasının temelidir. çoğu toplumsal hareket, bir **öfke ve adaletsizlik duygusundan** doğar.

- **umut**: küre’yi gördükten sonra kare’yi ayakta tutan şey umuttur. hapsedildiğinde bile anlatmaya devam eder. umut, “başka türlü mümkün” inancının duygusal karşılığıdır. **umut olmadan, değişim için hiçbir motivasyon kalmaz**.

- **mutluluk talebi**: insanların daha iyi bir dünya istemesinin en temel nedeni, mutluluğa duydukları özlemdir. düz ülke’nin soğuk geometrik düzeni, insana gerçek bir mutluluk vaat etmez. **mutluluk talebi, ütopyaların gizli öznesidir**. insan, sadece daha adil değil, aynı zamanda daha neşeli, daha anlamlı bir dünya ister.

2. “başka bir dünya”yı mümkün kılan sadece akıl mıdır?

kesinlikle **hayır**. düz ülke bu soruya net bir cevap verir: **kare’yi dönüştüren şey, aklın duyguyla buluşmasıdır**.

- **akıl tek başına yetersizdir:** kare, üçüncü boyutu aklen anlamıştır. geometrik olarak kavramıştır. ancak düz ülke'ye dönüp bunu anlatmaya başladığında başarısız olur. çünkü insanların sadece aklen ikna olması yetmez; onların hissetmesi gerekir. soğuk geometrik kanıtlar, kimseyi harekete geçirmez.

- **duygu tek başına kördür:** öte yandan, sadece öfke ve adaletsizlik hissiyle hareket eden bir toplum, yıkıcı olabilir. duygular, akıl tarafından yönlendirilmezse, yeni bir düz ülke'den başka bir şey inşa edemeyebilir. (*fransız devrimi'nin ardından gelen terör dönemi gibi*).

- **asıl güç, birlikteliktir:** gerçek dönüşüm, **akıl duyguyu aydınlattığı, duygunun akli harekete geçirdiği** noktada gerçekleşir.

- **akıl, duyguya yön verir:** adaletsizlik öfkesini, sürdürülebilir bir toplumsal harekete dönüşürecek stratejiyi akıl sağlar.

- **duygu, akli harekete geçirir:** “başka bir dünya mümkün” fikri (akıl), ancak umut ve merak gibi duygularla beslendiğinde insanları ayağa kaldıracak bir güce dönüşür.

3. peki, duygular gündemi, insanı ve toplumu nasıl değiştirir?

düz ülke metaforuyla cevaplarsak:

- **gündemi belirler:** bir toplumda **korku** hâkimse, gündem “güvenlik” olur (duvarlar örmek, yabancı düşmanlığı). **umut** hâkimse, gündem “yaratmak” olur (yeni kurumlar, yeni yaşam biçimleri). duygular, kolektif olarak neyi konuşacağımızı belirler.

- **insanı şekillendirir:** sürekli korku içinde yaşayan bir insan (düz ülke'deki bir kadın gibi) zamanla ürkek, itaatkâr ve sorgusuz olur. umutla beslenen bir insan (küre'yi görmüş kare gibi) ise cesur, meraklı ve dirençli olur. duygular, karakterimizi inşa eder.

- **toplumu dönüştürür:** bir toplumdaki hâkim duygu, o toplumun geleceğini belirler.

- **korku toplumu:** düz ülke gibi katı, hiyerarşik, değişime kapalı ve baskıcıdır.

- **umut toplumu:** yeni fikirlere açık, katılımcı, yaratıcı ve dayanışmacı olma potansiyeli taşır.

- **öfke toplumu:** eğer akılla yönetilmezse yıkıcı; eğer adalet arayışıyla birleşirse dönüştürücü olur.

sonuç: küre'nin gözyaşları

düz ülke'nin belki de en unuttuğumuz detayı, küre'nin kare'ye üçüncü boyutu gösterirken duyduğu **sabırsızlık ve hayal kırıklığıdır**. küre, kare'nin bu büyük gerçeği hemen anlamasını bekler. ama kare önce korkar, sonra merak eder, sonra heyecanlanır, en sonunda anlar.

bu bize şunu gösterir: **değişim, salt mantıksal bir çıkarım değil, duygusal bir yolculuktur**. yeni bir dünya kurmak, sadece yeni anayasalar yazmak (akıl) değil, aynı zamanda yeni korkuları yenmek, yeni umutlar yeşertmek ve kolektif mutluluğun peşinden gitmektir (duygu).

o halde “başka bir dünya”yı mümkün kılan şey, **akıl gösterdiği yolda, duyguların yürüme cesaretidir**. kare'yi hapiste bile anlatmaya devam ettiren şey, geometri bilgisi değil, gördüğü güzelliğin (üçüncü boyutun ihtişamının) ve bunu paylaşma arzusunun (umut ve sevginin) ta kendisidir.

duygular olmadan, en güzel ütopya bile sadece soğuk bir geometri şekli olarak kalır. ama duygularla birlikte, o geometri şekil, yaşanabilir bir dünyaya dönüşür.

tüm bunlarla bağlantılı olarak bir de “sınırlar / sınırlamalar” meselesi vardır ve bu da tartışılmalıdır. sınırlamalar gerekli midir yoksa sınırsız bir özgürlük önünde sonunda akılla duygunun buluşmasını sağlayarak umulan beklenen değişimi yaratıp “iyi”ye ulaştırabilir mi?

“sınırlar gerekli mi, yoksa aşılması gereken engeller mi?” sorusu, insanlık tarihinin en kadim ve en verimli gerilimlerinden biridir.

cevap, görüldüğü kadar basit değil. çünkü sınırlar hem **zorba** hem de **doğurtan (ebe)** olabilir. konuştuklarımızın ışığında farklı boyutlarıyla incelersek şunları söyleyebiliriz:

1. sınırların iki yüzü: düz ülke’nin hapishanesi mi, uzay ülke’nin merdiveni mi?

düz ülke’de iki tür sınırla karşılaşırız. bu ayrım, sorunuzun cevabı için hayati önem taşır:

- **düz ülke’nin “kötü” sınırları (toplumsal ve algısal hapishaneler):** bunlar, çemberler’in koyduğu katı sınıf kuralları, kadınların eğitilmesini yasaklayan yasalar ve en önemlisi, “üçüncü boyut diye bir şey yoktur” dogmasıdır. bu sınırlar, **iktidar tarafından dayatılan**, insanın potansiyelini körelten ve değişimi engelleyen yapay duvarlardır. bunlar **aşılması gereken** sınırlardır.

- **kare’nin “iyi” sınırları (varoluşun ve kimliğin iskeleti):** kare, bir karedir. üçgen değildir, çember değildir. onun “kareliği”, kimliğinin, bakış açısının ve hikayesinin temelidir. eğer her şey olabilseydi, hiçbir şey olamazdı. küre’yle karşılaşmasını mümkün kılan şey, tam da bu sınırlı “kare” perspektifidir. sınırları, onu merak etmeye, sorgulamaya ve nihayetinde aşmaya iten şeydir. bu sınırlar, **aşılması için basamak görevi gören**, kimliğimizi ve arzumuzu şekillendiren yapılarıdır.

2. sınırsız özgürlük mümkün müdür? (küre’nin dünyasında bir düşünce deneyi)

diyelim ki kare, küre’nin yardımıyla uzay ülke’ye (spaceland) ulaştı ve artık üç boyutlu bir varlık oldu. peki bu, onun “sınırsız” olduğu anlamına gelir mi? hayır. şimdi de **üç boyutlu bir evrenin sınırlarıyla** karşı karşıyadır. yerçekimi, perspektif, katı cisimlerin kuralları... hatta belki dördüncü boyutu merak etmeye başladığında, küre ona “saçmalama” diyerek yeni bir **dogmatik sınır** çeker.

bu bize şunu gösterir: **mutlak anlamda “sınırsızlık” diye bir şey yoktur.** her özgürleşme, bizi daha büyük bir sistemin içine yerleştirir ve o sistemin kendi kuralları (sınırları) vardır. sınırsızlık fikri, başlı başına bir ütopyadır; ama belki de tehlikeli bir ütopyadır. çünkü:

- **kaos ve anlamsızlık:** hiçbir sınırın olmadığı bir dünyada, hiçbir şeyin anlamı da olmaz. bir satranç oyununda piyonun hareket sınırları olmasaydı, oyun diye bir şey olmazdı. duygularımızda da durum benzerdir. sınırsız bir mutluluk talebi, mutluluğun kendisini sıradanlaştırıp yok edebilir.

- **algı çöküşü:** algı kapıları’ndaki meskalin deneyiminin en önemli yanı, geçici olmasıdır. huxley, filtrenin tamamen kalkmasının (sınırsız algı) ne kadar yıkıcı olabileceğini, bunun delilikle sonuçlanabileceğini ima eder. “her şeyi kapsayan zihin” ile sürekli ve filtresiz bir temas, insan beyninin kaldırabileceği bir yük değildir.

3. sınırların pedagojik ve varoluşsal gerekliliği

bu noktada sınırların sadece kaçınılmaz değil, aynı zamanda **gerekli** olduğunu söyleyebiliriz. peki neden gerekli?

- **kimlik ve şekil için:** tıpkı bir heykelin mermer bloğunun sınırları içinde şekillenmesi gibi, biz de verili sınırlarımız (bedenimiz, tarihimiz, kültürümüz) içinde bir “ben” inşa ederiz. bu sınırlar, bize bir dayanak noktası, bir perspektif sunar.

- **arzu ve merak için:** sınırlar, onları aşma arzusunu doğurur. kare’yi harekete geçiren şey, içinde bulunduğu düzlemin sınırlarını hissetmesidir. çocuklar, yasakları (sınırları) zorlayarak dünyayı öğrenir. sınırlar, öğrenmenin ve büyümenin motorudur. “başka türlü olma ihtimali” fikri, ancak bir sınırın varlığında anlam kazanır.

- **anlam için:** bir şeyin değerli olması, onun kıt, zor ulaşılır veya sınırlı olmasıyla ilgilidir. sınırsız bir özgürlük, özgürlük kavramının kendisini anlamsızlaştırır. sınırsız bir mutluluk, mutluluk kavramını ortadan kaldırır.

4. akıl ve duygunun buluşması için sınırlar neden gereklidir?

sorunuzun can alıcı noktası burası: sınırsız özgürlük, aklın ve duygunun buluşmasını sağlayarak “iyi”ye ulaştırabilir mi?

ortalama ve kabul edilmiş düşünce “ulaştıramayacağı” yönündedir. hattâ tam tersini vazeder: **onları birbirinden koparır** bundan iyiliğin değil “kötülüğün” doğacağını savunur. bunu da şu unsurlarla açıklar:

- **sınır tanımayan duygu:** duygunun hiçbir sınır tanımadığı bir durumu düşünelim. anlık hazların peşinde koşan, her arzusunu hemen tatmin eden bir varlık... bu, bir insandan çok, bir hayvana veya bir “haz makinesine” benzer. duygu, ona yön verecek, onu anlamlandıracak ve erteletecek bir **akıl sınırına** (değerlere, ilkelere, uzun vadeli hedeflere) ihtiyaç duyar. sınırsız duygu, bencilliğe ve yıkıma götürür.

- **sınır tanımayan akıl:** aklın hiçbir duygusal sınır tanımadığı bir durumu düşünelim. soğuk hesap, her şeyi optimize eden bir makine... bu, insanlıktan çıkmış, acımasız ve ruhsuz bir sistem yaratır. akıl, ona insani bir yön, bir amaç ve bir etik pusula verecek olan **duygu sınırlarına** (empati, merhamet, sevgi) ihtiyaç duyar. sınırsız akıl, totaliter rejimlere veya distopyalara götürür.

gerçek buluşma, tam da bu sınırların geriliminde gerçekleşir. duygu, aklın sert sınırlarını yumuşatır; akıl, duygunun kaotik akışına bir yatak açar. ikisi de birbirinin sınırını oluşturarak ve birbirine meydan okuyarak, daha büyük bir senteze, daha yüksek bir bilince ulaşmamızı sağlar.

sonuç: iyi’ye açılan kapı, sınırların gelişimindedir

öyleyse, “sınırlar gerekli midir?” sorusuna cevabımız “**evet, gereklidir, ama sorgulanabilir ve aşılabilir sınırlar olarak.**” olacaktır.

- **sorgulanması gereken sınırlar:** düz ülke’nin dayattığı haksız, dogmatik, insanı küçülten sınırlar. (toplumsal baskılar, önyargılar, “bu böyle gelmiş böyle gider”cilik)

- **kutsanması gereken sınırlar:** bize şekil veren, kimlik kazandıran, arzu ve merakımızı besleyen varoluşsal sınırlar. (bedenimiz, ölümlülüğümüz, değerlerimiz, tarihimiz)

”iyi”ye ulaşmak, sınırları tamamen ortadan kaldırmakla değil, onlarla doğru ilişki kurmakla mümkündür. tıpkı bir nehrin, ancak iki kıyı arasında aktığında güçlü ve bereketli olması gibi. kıyılar (sınırlar) olmazsa, nehir çorak bir ovaya yayılıp kaybolur.

düz ülke’de kare’yi dönüştüren şey, sınırlarının tamamen yok olması değil, **bu sınırların ötesinde başka bir gerçeklik olduğunu görmesiydi.** o, hâlâ bir kare’ydi, ama algısı genişlemiş bir kare. asıl mesele, sınırsız olmak değil, sınırlarımızın bilincinde olarak onların ötesini hayal edebilmek

ve o hayalin peşinden gidebilme cesaretini gösterebilmektir. **işte akıl ve duygunun bulunduğu, “başka bir dünya”nın tohumlarının atıldığı yer, tam da burasıdır.**

bu sınırları tanımlayan, izleyen ve aşılmasını önleyen bir “erk sahibi”ne ihtiyaç var mıdır? varsa bu erk sahibi kim olabilir?

bu tartışmada zurnanın “zırt” dediği en keskin ve en politik noktasıdır. düz ülke’nin geometrik alegorisi, burada doğrudan bir **iktidar analizine** dönüşüyor. sınırları tanımlayan, izleyen ve aşılmasını önleyen bir “erk sahibi” var mıdır? varsa kimdir?

bu soruya, yine düz ülke’nin katmanlarını kullanarak, ama bu kez biraz daha derine inerek cevap vermeye çalışalım.

1. görünen erk: çemberler (yönetici sınıf)

düz ülke’de sınırların bekçisi açıkça bellidir: **çemberler**. en yüksek rahipler, yönetici elit. yasaları onlar koyar, dogmaları onlar belirler (“üçüncü boyut yoktur”) ve düzeni onlar korur. kare, üçüncü boyutu gördüğünü anlattığında onu hapse atan da onlardır.

bu, klasik iktidar tanımıdır: **devlet, hükümet, yasama organları, resmi otoriteler**. toplumdaki görünür sınırları (yasalar, kurallar, cezalar) koyan ve uygulayan mekanizmadır. sorumuzun ilk akla gelen cevabı budur: “evet, bu sınırları koruyan bir erk sahibi vardır ve o, iktidardaki sınıftır / güçtür.”

ancak düz ülke bize daha fazlasını gösterir. çünkü çemberler’in iktidarı, sadece zor kullanmaya dayanmaz. onlar aynı zamanda **ideolojiyi** de üretirler.

2. görünmeyen erk: geometrinin kendisi (normalizasyon)

düz ülke’de insanların neden üçüncü boyutu düşünmediğini sorgulayalım. sadece çemberler yasakladığı için mi? hayır, daha derin bir neden var: **onların dünyasının geometrik yapısı, üçüncü boyutu düşünmeyi neredeyse imkânsız kılar**. iki boyutlu bir varlık için “yukarı” kavramı, tanım gereği yoktur. bu, fiziksel bir sınırdır.

işte burada **michel foucault**’nın “disiplin toplumu” ve “panoptikon” kavramları devreye girer. foucault’ya göre modern iktidar, sadece dışarıdan baskı uygulayan bir kral gibi değil, aynı zamanda **içselleştirilmiş normlar** aracılığıyla işler.

- **normalleştirme**: düz ülke’de “doğru” ve “normal” olan, iki boyutlu düşüncenin benimsenmesidir. çemberler’in bunu sürekli hatırlatmasına bile gerek yoktur. okul, aile, din, gelenek... tüm kurumlar, bireyleri bu “normal” algıya göre şekillendirir.

- **panoptikon (gözetim)**: düz ülke’deki katı hiyerarşi ve herkesin birbirini şeklinden (statüsünden) tanınması, sürekli bir gözetim ve yargılama ortamı yaratır. bu görünmez gözetim, bireylerin kendi kendilerini denetlemesine yol açar. kare, üçüncü boyutu gördüğünde hissettiği yabancılaşma, işte bu “norm”un dışına çıkmanın verdiği rahatsızlıktır.

bu durumda “erk sahibi” sadece çemberler değil, aynı zamanda **“norm”un kendisi, yani geometri, yani sistemin içkin mantığıdır**. erk, her yerdedir ve hiçbir yerdedir; bireylerin zihinlerine ve bedenlerine işlemiştir.

3. en derin erk: arzu ve korkunun kendisi (içselleştirilmiş beğçi)

şimdi soruyu en derin katmanına indirelim. düz ülke halkı neden bu sınırlara itaat eder? sadece korktukları için mi? belki de daha karmaşık bir neden vardır.

- **güvenlik ve konfor arzusu:** belirsizlik, çoğu insan için özgürlükten daha korkutucudur. düz ülke'nin katı kuralları, hayatı öngörülebilir ve "güvenli" kılar. insanlar, bu güvenliği kaybetme korkusuyla, özgürlüklerini feda etmeye razı olurlar. bu, spinoza'nın dediği gibi, "özgürlük yanılısamı" içinde yaşamaktır.

- **tanınma ve statü arzusu:** düz ülke'deki katı hiyerarşi, herkese bir yer ve kimlik vaat eder. bir üçgen olmak zor olabilir, ama en azından kim olduğunu bilirsin. bu düzen ortadan kalkarsa, "ben kimim?" sorusuyla baş etmek zorunda kalırsın. bu varoluşsal kaygı, insanları mevcut düzene bağlar.

- **"kaos korkusu":** düzenin bozulması, çoğu zaman kaos ve anarşi olarak hayal edilir. insanlar, sınırlar ortadan kalkarsa her şeyin kötüye gideceğine dair derin bir korku taşır. bu korku, en büyük içsel beğçidir.

bu durumda, sınırları koruyan en güçlü "erk sahibi", **bizzat bizim kendi içimizdeki korkular, arzular ve güvenlik talebimizdir.** dışarıdaki çemberler, sadece bu içsel dinamikleri yöneten ve onlara meşruiyet kazandıran bir araçtır.

peki, bu erk sahibi kimdir? (çok katmanlı cevap)

sorunuza net bir "şudur" cevabı vermek imkânsızdır, çünkü erk (iktidar) çok katmanlıdır. düz ülke üzerinden cevabımız katmanlı olacaktır:

1. **en yüzeyde: çemberler'dir.** yani somut, kurumsal iktidar sahipleri (devlet, hükümet, elitler). onlar yasaları koyar ve gerektiğinde zor kullanır.

2. **bir alt katmanda: geometrinin kendisidir.** yani sistemin işleyiş mantığı, normları, alışkanlıkları, dili ve kültürü. bu görünmez iktidar, bireyleri daha doğmadan şekillendirmeye başlar.

3. **en derin katmanda: içimizdeki korku ve arzulardır.** yani güvenlik, statü, belirlilik talebimiz ve kaos korkumuz. bu içsel beğçi, dışarıdaki hiçbir çember'in başaramayacağı kadar etkili bir şekilde bizi sınırlar içinde tutar.

sonuç: sınırların beğçisiyle yüzleşmek

"başka bir dünya"yı mümkün kılacak olan dönüşüm, işte bu üç katmanlı iktidar yapısını anlamaktan ve onunla yüzleşmekten geçer.

- **çemberler'e karşı:** siyasal mücadele, yasaları değiştirme, demokratik katılım.
- **geometriye karşı:** kültürel mücadele, normları sorgulama, yeni bir dil ve düşünce biçimi yaratma. düz ülke kitabının kendisi, işte bu mücadelenin bir parçasıdır.
- **içimizdeki beğçiye karşı:** bireysel dönüşüm, korkularımızla yüzleşme, güvenlik arzumuzu sorgulama, belirsizliğe tahammül etmeyi öğrenme. algı kapıları'nın işaret ettiği şey, belki de budur: kendi algı filtrelerimizi, kendi içsel sınırlarımızı tanımak ve onları geçici olarak bile olsa aşabilmek.

kare'nin hikayesi trajiktir, çünkü o, çemberler'e ve geometriye karşı çıkmış, ancak belki de içsel beğçisini tam olarak alt edememiştir? ya da belki de hâlâ hapisanesinden yazmaya devam etmesi, umudun ta kendisidir. bu soruya kesin bir "erk sahibi şudur" cevabı vermektense, şöyle bitirelim: **sınırların beğçisi, hem dışarıda hem içeridedir. bu yüzden özgürleşme, hem toplumsal hem de bireysel bir pratiktir. ve bu pratiğin sonu asla gelmez; tıpkı kare'nin dördüncü boyutu merak etmeye başlaması gibi.**

ernest callenbach “ekotopya”

ernest william callenbach

sadece bir yazar değil, aynı zamanda düşünceleriyle yaşam tarzını bütünleştirmiş, önemli bir ekolojik özne ve aktisttir. 3 nisan 1929’da pensilvanya’da bir çiftlikte doğdu ve 16 nisan 2012’de berkeley, california’da vefat etti.

chicago üniversitesi’ne gitti ve burada o dönemde filmin bir sanat formu olarak ciddiye alınmasına yönelik yeni dalga’ya kapıldı. paris’te sorbonne’da günde dört film izleyerek geçirdiği altı ayın ardından chicago’ya döndü ve ingilizce ve iletişim alanında yüksek lisans derecesi aldı.

hayatının büyük kısmını california üniver-sitesi yayınevi’nde (uc press) çalışarak geçirdi. 1958’den 1991’e kadar prestijli film quarterly dergisinin editörlüğünü yaptı. yani aslında film eleştirmenliği ve yayıncılıkla çevre aktivizmini birleştiren oldukça renkli bir kariyeri var.

callenbach’ın politik duruşunu ve yazarlığını şekillendiren birkaç önemli unsur var:

- **bir çiftlik çocuğu olarak başlangıç:** çevre bilinci çocukluk yıllarında, çiftlikte “her şeyin geri dönüştürüldüğü” ve “sürdürülebilir tarımın doğal bir parça olduğu” bir ortamda şekillenmeye başladı. bu erken deneyim, ona tüketim toplumuna mesafeli bir bakış kazandırdı.
- **“anti-komünist sosyalist” tanımı:** üniversite yıllarında radikal bir öğrenciydi ve kendi ifadesiyle politik duruşu “anti-komünist sosyalist” ti. marksist esinli devrimleri inceledi ancak bunların genellikle işe yaramadığını gözlemledi. onun arayışı, mevcut sistemi tamamen yıkmaktan ziyade, ekolojik ve toplumsal açıdan sürdürülebilir alternatif bir yaşam biçimi inşa etmekte.
- **toplumsal bağlamda aktifliği:** callenbach, kitaplarının ötesinde de aktif bir düşünür ve konuşmacıydı:
- **etkilendiği isimler ve akımlar:** ekotopya’yı yazarken çok sayıda farklı düşünce akımından beslendi:
 - **ekolojik bilimler:** ekoloji ve koruma biyolojisindeki bilimsel keşifler.
 - **kent ekolojisi planlama hareketi:** şehirlerin doğayla uyumlu hale getirilmesi fikri.
 - **yumuşak enerji hareketi:** amory lovins gibi isimlerin savunduğu, yenilenebilir ve merkezi olmayan enerji sistemleri.
 - **yazar edward abbey:** doğa yazınıyla bilinen bu yazarın etkisi büyüktü.
 - **antropolog margaret mead:** toplumsal cinsiyet rolleri ve saldırganlık konusundaki fikirlerinden etkilendi.

- **murray bookchin**: “post-scarcity anarchism” (kıtlık sonrası anarşizm) kitabını büyük bir ilgiyle okudu ve bookchin’i bizzat tanıdı.

ekotopya’yı yazmasının arkasındaki unsurlar

callenbach’ın bu romanı yazmasının ardında yatan hikaye, kitabın kendisi kadar ilginçtir:

- **bir makale fikri olarak başladı**: 1970’lerin başında, kanalizasyon atıklarının yakılması veya denize dökülmesine öfkeyle bir makale yazmaya karar verdi. ancak araştırdıkça, pratik bir çözüm sunamayacağını fark etti. bu çıkmaz onu daha büyük bir soruya götürdü: “bütün bunları değiştirmek için aslında neyin farklı olması gerekirdi?” bu soru, romanın temelini oluşturdu.
- **“yarım roman, yarım bildiri”**: callenbach, kitabın edebi kaygılardan çok bir fikri, bir vizyonu anlatmak için yazıldığını kabul ediyordu. kitabı “yarım roman, yarım bildiri” olarak tanımlamıştı.
- **reddedilen bir başyapıt**: ekotopya’nın el yazması tam **25 yayınevi** tarafından reddedildi. yayıncıların ortak gerekçesi, “ekolojinin geçici bir moda” olduğu ve kitabın ne roman ne de bildiri olduğunun anlaşılamadığıydı. callenbach o kadar umutsuzdu ki bir ara el yazmasını yakmayı düşündü.
- **kendi yayınevini kurdu**: reddedilmekten yılmayan callenbach, arkadaşlarından topladığı parayla banyan tree books adlı kendi yayınevini kurdu ve 1975’te kitabı bastı. ilk baskılar kısa sürede tükendi ve harper’s weekly dergisinde yayınlanan bir alıntının ardından bantam books kitabı yeniden yayınlarak ekotopya’nın geniş kitlelere ulaşmasını sağladı.
- **yaşam tarzıyla bütünleşen bir aktivizm**: callenbach sadece yazmadı, yazdıklarını yaşadı. yıllarca işine bisikletle gitti, bir arabayı 17 yıl kullandı, evinde kendi sebzelerini yetiştirdi ve kıyafetlerini ikinci el mağazalarından aldı. bu tutarlılık, ona yazdıklarında inanılabilirlik kazandırıyordu.
- **“earth’s ten commandments”** (dünya’nın on emri): 1990 yılında, insanın doğayla ilişkisini düzenleyen, tüketimden nüfus kontrolüne kadar birçok konuyu kapsayan kendi “on emir”ini yayınladı.
- **topluluklarla bağlantı**: sadece teoride kalmadı; japonya’daki yamagishi hareketi gibi, kendi ekotopya vizyonuna benzer şekilde ekolojik ve toplulukçu prensiplerle yaşayan gerçek toplulukları ziyaret edip inceledi ve tanıtılmasına katkıda bulundu. bu hareket, aynı temel ilkeler üzerine kurulmuş yaklaşık otuz kadar kasıtlı topluluğu kapsıyordu. insanlar tarımla (domuz, sığır ve tavuk yetiştiriciliği ve organik sebze ve meyve yetiştiriciliği) uğraşüyor, ekolojik temelli bir entegrasyonunu demokrasinin kuralları, karşılıklı anlayış, destek ve sağlık ilkelerine dayalı bir sosyal yaşam sürdürüyorlardı. her bir yerleşim yeri jikkenji (dünya için örnek topluluk) olarak nitelendirilmektedir.
- **bir düşünce çevresinin parçası**: ursula k. le guin, stewart brand (whole earth catalog’un kurucusu) ve kevin kelly (wired dergisinin kurucu editörü) gibi isimlerin de aralarında bulunduğu, batı yakası’ndaki teknoloji, mimari ve sosyal düşünce çevresinin etkin bir üyesiydi.

callenbach hem bir yayıncı, hem bir ekolojist, hem de bir aktivist olarak fikirlerini eyleme dönüştürmeye çalışmış bir figür. ekotopya onun bu arayışının en somut ve etkili ürünü oldu.

ekotopya (orijinal adıyla ecotopia), 1975 yılında yayımlandı eko-eleştiri ve ütopya edebiyatının en önemli taşlarından biri. kurgusal bir ülke olan **ekotopya**’yı (bugünkü washington, oregon ve kuzey kaliforniya’nın birleşerek abd’den ayrılmasıyla oluşmuş) anlatır. roman, amerikalı gazeteci **william weston**’ın bu gizemli ülkeye giriş yapması ve orada geçirdiği süreyi günlük olarak aktarması şeklinde yazılmıştır.

ekolojik ve siyasi yapı: ekotopya’da özel mülkiyetin sınırlandırıldığı, özel şirketlerin olmadığı, doğa ile uyumlu şehir planlaması, ahşap ve geri dönüştürülmüş malzemelerin kullanımı önceleyen, zorlamalar olmaksızın nüfusunu azaltmaya çalışan bir toplumdan oluşmaktadır.

toplumsal cinsiyet ve ilişkiler: romanda cinsiyet rollerinin neredeyse tamamen eşitlenmesi, “beyin eşleri” (mind-wives) kavramı ve kadınların toplumdaki merkezi rolü oldukça dikkat çekici. weston’ın (ve belki de okuyucunun) bu duruma yabancılığı, romanın ana gerilim unsurlarından biri.

roman, buraya diğer “abd”den gelen birinin **gazeteci weston**’un gözünden iki farklı formatta anlatılmaktadır. bu anlatım tekniği, ekotopya’ya hem eleştirel hem de merakla bakmamızı sağlamaktadır. günümüzdeki iklim krizi, sürdürülebilirlik hareketleri ve alternatif yaşam arayışlarıyla birlikte değerlendirildiğinde en azından sistemin bu sorunlarının bazıları için çözüm bulunabileceği düşüncesini uyandırmaktadır. ancak gazeteci william weston da gezisinde muhalif bir duruş ve tavır benimsiyor, açıkça bazı şeylerin olabileceğine inanmıyor ve akıllı da yatmıyor. bu ikircimli tavrı metni hem buraya yönelik bir eleştiri hem de ekotopyalıların yaptıklarını anlatmaları / göstermeleri için bir fırsat gibi okunabiliyor.

weston’ın “ikircimi” ya da “muhalif göz”

weston, ekotopya’ya girdiği ilk andan itibaren bir yabancı ve aslında “düşman” bir kültürün temsilcisi. amerikalı, kapitalist, rekabetçi, ilerlemeci değerlerle yoğrulmuş biri. callenbach onu şu amaçlarla “muhalif” kılıyor:

inanmazlık ve yabancılaşma üzerinden sorgulama: weston’ın “bu nasıl olabilir?”, “bu sürdürülebilir mi?”, “bunlar çocukça” gibi tepkileri, okuyucunun da zihninde aynı soruları canlandırıyor. callenbach, ekotopya’yı sorgusuz sualsiz kabul ettirmek istemiyor; tam tersine, eleştirel bir mesafe koyarak ütopyayı “savunulur” kılmak yerine “tartışılır” kılıyor.

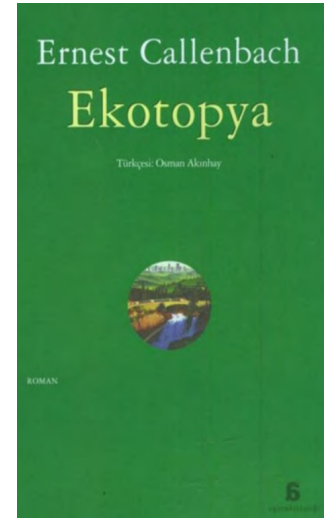
duygusal ve bilişsel çatışma: weston zamanla ekotopya’ya alışmakla kalmıyor, aynı zamanda ora-da bir kadına âşık oluyor, doğayla ilişkisinde dönüşüm yaşıyor. ama bu dönüşüm tam değil, hep kırık. romanın sonunda geri dönüp raporunu yazarken bile kararsızlığı devam ediyor. bu da bize şunu söylüyor: callenbach, ütopyayı “ulaşılabilir bir ideal” olarak değil, “sürekli sorgulanan, mücadele edilen bir olasılık” olarak sunuyor.

yani weston’ın ikircimi, callenbach’ın ekotopya’ya mesafeli bakmayı sürdüren bir okur yaratma stratejisi. bu strateji, ütopya edebiyatında çok sık rastlanmayan bir şeydir çünkü çoğu ütopya anlatı-sında anlatıcı, ütopyayı benimseyip dönüşür. ekotopya’da ise weston’ın dönüşümü sorgulamalarla birlikte ilerler.

“anlatmak / göstermek için fırsat” mı, eleştiri mi?

ikisi birden diyebiliriz. callenbach, weston’ın gözünden ekotopya’yı anlatırken;

ekotopya’nın mantığını açıklatıyor: weston’ın “buna aklım ermiyor” dediği her noktada, bir ekotopyalı karakter (genellikle sevgilisi lou veya yetkililer) ona sistemin işleyişini anlatıyor. bu anlatılar aslında doğrudan okuyucuya yapılan birer “ders” niteliğinde.

ekotopya'nın çelişkilerini de gösteriyor: weston bazen çok isabetli eleştiriler yapıyor. örneğin ekotopya'nın kendi içinde muhalefete ne kadar izin verdiğini, homojen bir kültür yaratma tehli-kesini, bazen “doğalcılık” adı altında bireysel özgürlükleri kısıtlayıp kısıtlamadığını sorguluyor. callenbach, weston üzerinden kendi kurduğu dünyayı eleştirme cesareti gösteriyor.

okuyucuyu pasif konumdan çıkarıyor: weston ne tamamen dönüşüyor ne de reddediyor. bu da okuyucuyu “ben ne düşünüyorum?” sorusuyla baş başa bırakıyor. bence callenbach'ın en büyük başarısı bu: ütopya'yı bir “çözüm” olarak değil, bir “tartışma alanı” olarak kurmak.

metal yerine ağaç kullanımı meselesi (çeviri nüansları ve ekolojik sorgulama)

örneğin romanda ekotopya'da metalin neredeyse tamamen terk edilip ahşabın her yerde (binalar, altyapı, ulaşım araçları, hatta bazı makineler) kullanıldığı anlatılır. bunun yanında sürekli ağaç dikilir, ormanlar “bahçe” gibi işlenir ve ağaçlar düzenli aralıklarla hasat edilir. ağaç dikilmesi ve kesilmesi duygusal bazı tutumları içerecek biçimde anlatılıyor. bunlar hem “ekolojik yaklaşımı” konusunda bazı soru işaretleri doğuruyor. öte yandan romanın anlatı yapısının romantik olduğu düşüncesini de akla getiriyor.

metalsiz bir toplum mümkün mü? günümüz teknolojisi (yenilenebilir enerji sistemleri, elektronik, sağlık ekipmanları, ulaşım) metalsiz düşünülemez. ekotopya'nın metal kullanımını neredeyse sıfırlaması, aslında onu bir “geriye dönüş” ütopyası yapıyor. callenbach bunu bilerek yapıyor mu, yoksa 1970'lerin teknoloji eleştirisinin bir yansıması mı?

ahşabın ekolojik ayak izi: romanda ağaçların sürekli dikilip kesilmesi, “sürdürülebilir ormancılık” olarak sunulur. ama bugün biliyoruz ki, monokültür ağaçlandırmalar biyolojik çeşitliliği düşürür, yaşlı ormanların karbon depolama kapasitesi genç plantasyonlardan çok daha yüksektir. eko-topya'nın orman yönetimi, ekolojik açıdan “doğal” mı yoksa “tarımsal” bir mantık mı taşıyor?

romanda “wood” çoğu zaman “ahşap” olarak çevriliyor ama bazı bağlamlarda “kereste” veya “odun” da kastedilebilir. bunun ayrımı yapılmıyor. callenbach'ın dilinde “wood” aynı zamanda bir “yaşam biçimi” anlamına geliyor: doğayla doğrudan, işlenmemiş, organik bir ilişki. ama bu ilişkinin kendisi de sorgulanabilir çünkü ormanı sürekli “yönetmek” aslında doğayı kontrol altına almanın başka bir biçimi değil midir? weston bu noktada sessiz kalmaz. bir yerde ekotopyalıların “doğaya taparcasına bağlı” olduklarını ama aslında ormanı da tıpkı amerikalıların metali kullandığı gibi “kullandıklarını” ima eder. callenbach bu eleştiriyi weston'a yaptırarak, okura “evet, bu sistemin de kendi çelişkileri var” dedirtir.

küçük bir nüans daha: ekotopya'nın “anlatıcı” sorunu

çeviri konusuna dönersek, romanda weston'ın günlükleri “içeriden” bir anlatı sunar ama bu günlüklerin yayına hazırlandığı söylenir (önsözde). bu da bize şunu düşündürür: weston'ın yazdıkları, belki de ekotopyalı editörler tarafından “düzeltilmiş” olabilir. yani okuduğumuz metin, zaten bir “çeviri” ya da “derleme”dir. callenbach bu kurgusal çerçeveye, anlatının “nesnel” olmadığını, her anlatının bir bakış açısı ve kültürel filtre taşıdığını ima eder. bunun sonucunda çevirenlerin kendi düşünceleri anlatılanlara dair küçük nüansları mümkün kılacaktır. o yüzden metin dikkâtle ve bu olasılığı da hesaba katarak okunmalıdır.

callenbach'ın aslında ekotopya'yı “kurtuluş” olarak değil, “bir deney” olarak kurduğu düşünülmelidir. gösteriyor. weston'ın ikircimi, yazarın kendi ikircimidir belki de: ekotopya mümkün müdür? mümkün olsa bile, içsel çelişkilerinden kurtulabilir mi? bu soruları açık bırakmak, romanı bir “manifesto” olmaktan kurtarıp edebiyat yapan şeydir.

burada anlatılan çeşitli uygulamaların gerçek olması için aslında bir devrime ihtiyaç yoktur. an-

latılanların hepsi bugünkü yaşamda da gerçekleşebilir, olabilir şeyler. ama olmaması insanların tutumlarından değil kapitalizmin doğasından kaynaklanıyor. sermayenin dönüşümü ve her türlü insani edim ve tutumun ya da işlemin sermayeye dönüştürülmesi aslında “özgürlüklerin düzeni” olduğu söylenen kapitalizmde bunun böyle olmamasından kaynaklanıyor. o yüzden bunların “ütopya” yani gerçekleşmeyecek bir şey gibi anlatılması, aslında sistemin devamını sağlayan en önemli unsurlardan birisi olarak da düşünülebilir. başka bir deyişle kendi bindiği dalı kesiyor, ya da baltayı kendi ayağına vuruyor.

buna karşılık callenbach’ın, ekotopya’yı bir devrimi, yani bir “şiddetli değişim”in olduğu bir yer olarak değil, bir “ayırılma” olarak kurduğu ileri sürülebilir. çünkü çok açık ve net yazılmasa da ekotopya abd’den şiddetli bir devrimle değil, bir dizi referandum ve barışçıl ayrılma süreciyle kopar. bu, callenbach’ın şiddet karşıtlığıyla uyumludur ama aynı zamanda şu soruyu da gizler:

sistemin kendisi değişmeden, aynı mantık içinde “alternatif” bir bölge yaratmak mümkün müdür?

kitapta anlatılanların çoğu—yerel üretim, bisiklet kullanımı, geri dönüşüm, toplulukçu yaşam, enerji verimliliği, ahşap yapılar, küçük ölçekli tarım—teknik olarak bugün de mümkün. hatta birçok yerde zaten yapılıyor. ama bunların sistemik hale gelmemesinin nedeni, “insanların bilinçlenmemesi” değil; **kapitalizmin kendi işleyiş mantığı.**

kapitalizm, sermaye birikimini sürekli kılmak için şunları yapar:

büyüme zorunluluğu: sınırsız büyüme olmadan kâr oranları düşer, krizler başlar. ekotopya’daki “durağan hal” (steady-state) ekonomisi, kapitalist mantıkta bir “ölüm”dür.

değerleme mekanizması: ekotopya’da “işe yarayan” şey, toplumsal faydadır. kapitalizmde ise bir şeyin değeri, sermayeye dönüşebilme kapasitesidir. bisiklet yolu yapmak sermayeye dönüşmez; otoyol yapmak dönüşür. toplu taşıma dönüşmez; bireysel araç satışı dönüşür. yani sistem, ya-pısal olarak ekotopya’nın pratiklerini engeller.

dışsallaştırma: ekotopya’da atık yoktur, her şey geri dönüşür. kapitalizmde atık, kârın dışsallaştırılmış bedelidir. çevre kirliliği, işçi sömürüsü, ekosistem tahribatı “ücretsiz”dir.

bunların olmaması insanların tutumlarından değil, sistemin doğasından kaynaklanır.

“ütopya” etiketi: sistemi koruyan bir mekanizma mı?

burada çok kritik bir noktaya varıyoruz. ekotopya romanı, adıyla bile “ulaşılmaz bir yer” (ou-topos = olmayan yer) çağrışımı yapar. callenbach belki bunu ironik kullanmıştır, belki de değil. ama bir şeyi “ütopya” olarak etiketlemek, onu “gerçekçi olmayan”, “hayalci”, ve “pratikte imkânsız” bir şey olarak konumlandırarak, mevcut sistemi meşrulaştıran bir işlev görebilir.

eğer ekotopya “ütopya” ise, o zaman bugün yapabileceğimiz şeyler de “ütopyacı” sayılır ve ciddiye alınmaz. oysa kitaptaki pratiklerin çoğu, teknolojik olarak mümkün, hatta bazıları (örneğin yerel gıda ağları, kooperatifler, yenilenebilir enerji) zaten var. ama “ütopya” çerçevesi, bunların “ana akım” olmasını engelleyen bir zihinsel sınır işlevi görür. kapitalizm, **“alternatifler mümkün değildir” (tuna: there is no alternative)** söylemini üretir. “ütopya” etiketi, bu söylemin dolaylı bir parçası haline gelebilir: “evet güzel fikir ama gerçekçi değil, ütopya işte.” başka bir deyişle asla olmayacak ve ulaşılamayacak bir hayal olarak algılanabilir.

“özgürlüklerin düzeni” olarak kapitalizm ve gerçek özgürlük

“her türlü insani edim ve tutumun sermayeye dönüştürülmesi” kapitalizmin en derin işleyiş

mantığıdır. bu sadece üretim araçlarının değil; zamanın, duyguların, ilişkilerin, hatta direnişin bile metalaştırılmasıdır. evet bize gösterilen ekotopya’da ise tam tersi bir hareket var: metalaşma sınırlandırılmıştır. piyasanın olmadığı değil, piyasanın toplumsal hayatın belirleyicisi olmadığı bir düzen kurulmuştur. ama bu düzenin nasıl kurulduğunu bilmiyoruz, bize konunun bu yanı anlatılmıyor. başka bir deyişle bir “ayrılma” söz konusu olsa da ama bu ayrılmanın sermaye birikim mantığını nasıl aştığı tam anlatılmıyor.

bir başka önemli unsur insanın bir anda nasıl değiştiği konusu. ekotopya içinde “beyin eşleri” adı altında bazı unsurlar söz konusu. bunlar belirli bir zaman sonra eğitim yoluyla öğretilbilse bile işin başında duygusal ilişkiler dahil bazı şeylerin öngörülerek “düzenlendiği” anlamına geliyor. belki bu, sermayenin düzenlemesinden farklı bir düzenleme belki ama yine de bir düzenleme.

buradan yola çıkarak, **ekotopya, kapitalizmin dışında bir sistem mi, yoksa kapitalizmin içinde “iyileştirilmiş”, “yeşillendirilmiş” bir versiyon mu** sorusunu sorabiliriz. callenbach’ın zorlandığı yerlerden birisi bu. kitap, kapitalizmin temel dinamiğini (sermaye birikimi, büyüme zorunluluğu, meta ilişkilerinin yaygınlığı) sorgulamak yerine, onun “aşırılıklarını” törpülemeye odaklanıyor. bu yüzden bazı okurlar için ekotopya “radikal” değil, “reformist” yapıda bir düzen gibi görülüyor. bu ise ütopya olma özelliğinden vazgeçmek demek.

bütün bu eleştirilere rağmen ekotopya’nın önemli bir işlevi var: **alternatifin mümkün olduğunu hayal etmek**. bu pratiklerin çoğu bugün mümkündür. ama “mümkün” olanın “gerçek” olması için, sistemik bir dönüşüm gerekiyor. roman, bu dönüşümün neye benzeyebileceğine dair bir “hayal gücü egzersizi” sunuyor.

belki de sorun, romanın kendisinde değil, onun “ütopya” olarak okunma biçiminde. eğer ekotopya “bir model” değil de, “kapitalizmin yapısal engellerini gösteren bir eleştiri aracı” olarak okunursa, işlevi değişir. weston’ın ikircimi de tam burada devreye girer: o, ekotopya’yı “gerçekçi bulmuyordur” belki ama onun varlığı, kendi sisteminin sınırlarını görmesini sağlar.

sonuçta bir **sistemi eleştirmek yetmez, onun nasıl aşılabileceğini de düşünmek gerekir**. ekotopya bu aşma fikrini verir ama aşmanın araçlarını, çelişkilerini, mücadele biçimlerini yeterince tartışmıyor. belki de callenbach bunu bilerek yapmış olabilir, çünkü o bir “devrim stratejisti” değil, bir “alternatif sunan, gösteren”di.

yazarın kitabında söylediği “deney”, “deneyimleme” konusu tartışılmalı.
bu gerçekten bir deney mi? yani bir şeyi öğrenmek için yapılan bir uygulama mı?
bu yolla öğrenilen sonuçtan nasıl bir bilgi üretme, öğretme imkânı doğar?
biz bu deneyden (kitapta anlatılanlardan) ne öğrendik?

callenbach’ın kendisi de kitabı “yarım roman, yarım bildiri” olarak tanımlarken aslında bu deneyi üç anlamda kullanılıyor:

kurgusal bir toplumsal deney: ekotopya, bir düşünce laboratuvarı. yazar “şöyle bir düzen kursak ne olur?” diye soruyor ve bu düzenin işleyişini, çelişkileriyle birlikte anlatıyor. bu anlamda deney, bir hipotezin test edilmesi değil, bir olasılığın görünür kılınması.

weston’ın deneyimi: weston, ekotopya’ya bir gözlemci olarak gelir ama giderek bu sistemin içinde yaşayan biri haline gelir. onun kişisel dönüşümü, sistemin “yaşanarak” nasıl deneyimlendiğini gösterir. bu anlamda deney, “katılımcı gözlem”dir.

okurun deneyimi: romanı okuyan kişi, weston’la birlikte ekotopya’yı tanır, onun sorgulamalarını içselleştirir, kendi yargılarını sınar. bu anlamda deney, bir “okuma pratiği”dir.

ekotopya deneyinden öğrenilenler

ekotopya’da enerji, ulaşım, tarım, konut, atık yönetimi gibi temel sistemlerin nasıl işleyebileceğine dair somut bir model sunulur. güneş enerjisi, jeotermal, bisiklet kültürü, ahşap yapılar, yerel gıda ağları, geri dönüşümün sistematik hale getirilmesi... bugün bunların çoğu “eko-belediyeler” veya “sürdürülebilir şehirler” hareketinde uygulanıyor. deneyin ürettiği bilgi: **teknik olarak mümkün olan, siyasi olarak da mümkün kılınabilir** denilebilir.

büyüme ekonomisi söz konusu olmadan da bir toplumun işleyebileceği iddia edilir. ekotopya’da gsyh büyümesi diye bir hedef yoktur. durağan hâl ya da yavaş yaşam ve ona uygun modeller ekonomiyi şekillendirir. insanlar daha az çalışır, daha çok yaşar. üretim ihtiyaca göre düzenlenir, kâr amacıyla değil. deneyin ürettiği bilgi: **büyüme fetişi olmadan da bir ekonomi yürütülebilir; asıl mesele dağıtım ve ihtiyaçların karşılanmasıdır.**

rekabetin yerine işbirliğinin toplumsal varoluş için temel olabileceği düşüncesi ileri sürülür. ekotopya’da bireysel başarı vurgusu yoktur. insanlar statü için değil, toplumsal katkı için çalışır. okullar rekabetçi değil, işbirlikçidir. şirketler olsa da öncelikli ve belirleyici değildir. onun yerine kooperatifler baskındır. deneyin ürettiği bilgi: **rekabet doğal değil, öğretilmiş bir davranıştır; işbirliği de öğretilir ve toplumsal bir temel haline gelebilir.**

cinsiyet rollerinin tamamen dönüşebileceği savı ileri sürülmektedir. cinsiyet eşitliği sadece yasal bir eşitlik değil, gündelik hayatın dokusuna işlemiş bir durumdur. kadınlar toplumun her alanında vardır ve eşit temsil edilir, saldırganlık bir erillik ideali olmaktan çıkarılmıştır. deneyin ürettiği bilgi: **toplumsal cinsiyet kalıpları, biyolojik değil, kültürel inşalardır ve değiştirilebilir.**

her ne kadar ağaçlar kesilse de ormanlar birer bahçe gibi işlenmektedir, her kesilen ağacın yerine yenisi dikilmektedir. bunun dışında doğaya sadece “kaynak” olarak bakılmamakta ve müdahale edilmemeye çalışılmaktadır. nehirler kirletilmez, toprak korunur. ekotopya’da doğa “hammadde kaynağı” değil, yaşamın kendisidir. deneyin ürettiği bilgi: **insan-doğa ilişkisi, sömürü veya koruma ikiliğinin ötesinde, karşılıklı bir yaşam ilişkisi olarak kurulabilir.**

uygulama noktasında da toplumsal kontrolün farklı biçimlerinin ortaya çıkabileceği düşüncesi hâkimdir. ekotopya’da bireysel özgürlükler geniştir ama aynı zamanda toplumsal uyum çok güçlüdür. “farklı olmak” hoş görülür mü, yoksa sistem kendi normallerini dayatır mı? weston’ın sorgulamaları burada devreye girer. deneyin ürettiği bilgi: **her toplumsal düzenin kendi normları ve dışlama mekanizmaları vardır; ütopylar da bu mekanizmalardan muaf değildir.**

bu deney nasıl bir bilgi üretir, öğretir?

burada önemli bir ayrım var: *deneyin bilgisi ile deneyimin bilgisi farklı şeylerdir.*

deneyin bilgisi (scientific knowledge): kontrollü koşullarda yapılır, tekrarlanabilir, genellenebilir. callenbach’ın kurduğu şey bu değildir; o bir laboratuvar değil, bir anlatı kurmaktadır.

deneyimin bilgisi (experiential knowledge): yaşanarak, hissedilerek, dönüşerek edinilir. weston’ın dönüşümü bu tür bir bilgidir. roman da okura bu tür bir bilgi sunar: sistemin içinden geçmek, sorgulamak, kararsız kalmak, bazı şeyleri kabul edip bazılarını reddetmek.

bu deneyimden nasıl bir “öğretme” çıkar? callenbach’ın öğretim biçimi şudur: **doğrudan “şöyle yapın” demez; bunun yerine “şöyle bir şey mümkün, bunu düşünün, tartışın, kendi sonuçlarınızı çıkarın”** der. başka bir deyişle bilgi yukarıdan aşağıya aktarılmaz; okur, weston’la birlikte sorgulayarak, kararsız kalarak, kendi yargılarına vararak bir şey “öğrenir”. öğrenilen şey içerikten çok, **sorgulama biçimidir.**

biz bu deneyden ne öğrendik?

bu sorunun cevabı okura göre değişir. ama benim gördüğüm kadarıyla ekotopya’nın okura

öğrettiği şeyler şunlar:

- **alternatif mümkündür.** ilkesel anlamda yaşamın her ânında ve her yerde teknik, ekonomik, toplumsal olarak başka türlü bir yaşam kurulabilir.
- **ama alternatifi kendisi de sorgulamaya konu olmalıdır.** weston’ın ikircimi, bize hiçbir düzenin “kusursuz” olmadığını, her düzenin kendi çelişkilerini taşıdığını hatırlatır.
- **değişim için devrim şart değildir ama sistemik bir dönüşüm şarttır.** kitaptaki pratiklerin çoğu bugün mümkün ama mümkün olanın gerçek olması için sermaye mantığının aşılması gerekir. kitap bunu açıkça söylemez ama weston’ın çaresizliği ve geri dönüşü, bunu ima eder.
- **değişim bireysel tercihlerle sınırlı değildir, kolektif bir örgütlenmeyi gerektirir.** ekotopya bir “ayrılma” ile kurulur; bu ayrılma, kolektif bir irade ve ortak bir yaşam biçiminin inşasıdır.
- **hayal gücü, siyasi bir pratiktir.** belki de deneyin en önemli öğrettiği şey budur: alternatifleri hayal edemeyen bir toplum, onları gerçekleştiremez de. ekotopya, hayal gücünün kendisini bir siyasi eylem olarak konumlandırır.

romanda gündeme getirilmeyen en önemli nokta şudur:

20 yılda insan hangi yollarla böyle bir toplumun içinde gönüllü aktif ve onun sürdürücüsü olabilir. örneğin bu romandaki ekotopyalı insanların “yarın kaygıları”nın ortadan kalkması nasıl olmuş olabilir? romanın içinde insanın varoluşundan bu yana öğrendiği ve sürdürdüğü onun henüz olmamış (ham) olduğu sonucunu çıkardığımız yönleri, yanları nasıl değişmiş olabilir? bunu zorunluluk, çaresizlik, inançlar ya da kerhen kabul mü sağlamıştır?

callenbach, ekotopya’nın nasıl kurulduğunu değil, kurulduktan sonra nasıl işlediğini anlatır. ancak bu “nasıl”ı dile getirirken bize aktarmadığı insanî bir süreç söz konusudur: **bir insan 20 yılda bu kadar dönüşür mü, dönüşürse nasıl dönüşür? o dönüşümün psikolojik, varoluşsal, toplumsal mekanizmaları nelerdir?** ve bu dönüşüm, gönüllü bir benimseme mi, yoksa zorunlulukların dayattığı bir kabulleniş mi olmuştur?

20 yılda insan nasıl böyle bir toplumun parçası olur?

romanda bu sorunun cevabı dolaylı olarak verilir. ekotopya’nın kuruluşu, bir “ayrılma” ile başlar. ama ayrılma anı değil, sonraki 20 yıl önemlidir. ima edilen dönüşüm mekanizmalarını şöyle sıralanabilir:

- **kuşak değişimi:** romanda en çok vurgulanan şey, ekotopya’nın aslında yeni kuşaklarla birlikte “doğallaştığı”dır. 20 yıl, bir kuşağın yetişmesi için yeterlidir. ekotopya’da doğan çocuklar, rekabetsiz eğitim, işbirlikçi oyunlar, doğayla iç içe yaşam, cinsiyet eşitliği gibi değerleri “ikinci doğa” olarak edinirler. onlar için ekotopya’nın kuralları “dayatma” değil, “dünyanın doğal hali”dir.
- **kurumların dönüştürücü gücü:** callenbach, bireylerin “bilinçlenerek” değil, kurumların değişmesiyle dönüştüğünü ima eder. ekotopya’da okullar, işyerleri, sağlık sistemi, medya, enerji altyapısı, ulaşım sistemi—hepsi farklı bir mantıkla kurulmuştur. insanlar bu kurumların içinde yaşadıkça, davranışları ve sonunda zihinleri değişir. bu, bireysel tercihlerden çok, yapısal bir dönüşüm meselesidir.
- **gönüllülük ve katılım mekanizmaları:** ekotopya’da kararlar doğrudan demokrasiyle, mahalle meclislerinde, çalışma gruplarında alınır. insanlar sürekli olarak toplumsal kararlara

katılırlar. bu katılım, pasif bir uyum değil, aktif bir sahiplenme yaratır. bir şeyi kendi kararıyla yapan insan, ona daha bağlı olur.

- **deneyimsel öğrenme:** weston'ın dönüşümü bu mekanizmanın en somut örneğidir. o, ekotopya'yı "aklını kullanarak" kabul etmez; yaşayarak, bir kadına âşık olarak, doğada vakit geçirerek, bedensel olarak dönüşür. callenbach'ın vurgusu şudur: *insan, anlatılanla değil, yaşadığıyla değişir.*

insanın "yarın kaygısı" ortadan kalkar mı, kalkarsa nasıl kalkabilir?

ekotopya'da insanların yarın kaygısı yoktur. bu mümkün müdür ve nasıl mümkün olur?

- **temel güvencenin varlığı:** ekotopya'da herkesin barınması, beslenmesi, sağlığı, eğitimi devlet (ya da toplum) tarafından garanti altındadır. işsiz kalma, aç kalma, evsiz kalma, hastalıkta yalnız kalma gibi kaygılar yoktur. maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde en temel basamaklar güvence altındadır.
- **zamanın yeniden yapılandırılması:** ekotopya'da çalışma saatleri kısadır, iş-güç dengesi farklıdır. insanlar "hayatlarını kazanmak" için değil, "hayatlarını yaşamak" için zaman harcarlar. yarın kaygısı, büyük ölçüde "zamansızlık" ve "belirsizlik"ten kaynaklanır. ekotopya'da ikisi de ortadan kalkmıştır.
- **büyüme baskısının olmaması:** kapitalizmde yarın kaygısı, aynı zamanda "daha fazlasına sahip olmazsam geride kalırım" baskısından gelir. ekotopya'da statü tüketimle değil, toplumsal katkıyla ölçülür. "daha fazla"ya sahip olma zorunluluğu yoktur.
- **toplumsal dayanışma:** ekotopya'da birey yalnız değildir. herkes bir ağın parçasıdır. birinin başına bir şey geldiğinde, mahallesi, kooperatifi, arkadaşları devreye girer. bu ağ, bireyin "tek başına ayakta kalma" kaygısını ortadan kaldırır.

tüm bunların olduğu yerlerde yaşayan insanlarda bile **insanın varoluşsal kaygıları** sürer. ölüm, anlam arayışı, yalnızlık gibi insanlık halleri hâlâ onun varlığında bireysel ve toplumsal bilinç dışında duruyordur. bu konularda da pek bir şey söylemez. ekotopya'da insanlar "mutlu" görünür ama bu mutluluğun bedeli nedir? weston'ın zaman zaman hissettiği "boğuculuk" hissi, belki de bu kaygısızlığın bir yan etkisidir.

öte yandan insanın henüz tam olarak olgunlaşmış olduğunu söylemek mümkün değildir. yetmiş yıldan daha uzun süren bir sosyalizm (?) denemesi altında bile sonradan insanlarda hemen herkeste görülen özellikler, yani insanın doğasından gelen, ama henüz olgunlaşmamış, işlenmemiş, dönüştürülmemiş yönleri, örneğin daha çok kazanma, birbiriyle kıyasla(n)ma, sevgi / nefret duygularının beraberliği, şiddet eğilimi, mülk edinme arzusu, statü tutkusu, "öteki"ni dışlama mekanizmaları, kısa vadeli hazlara yönelme, belirsizlikten korkma, az şey ödeyip/yapıp çok kazanma vb. unsurların böyle bir süreç içinde tümüyle ortadan kalkması olanaklı değildir.

ekotopya'da insanın "henüz olmamış (ham)" yönleri nasıl değişmiştir?

ekotopya'da rekabet "kazan-kaybet" oyunu olmaktan çıkarılmıştır. okullarda not yoktur, spor müsabakaları işbirlikçidir, işyerlerinde terfi yarışı yoktur. rekabet hırsı, "ortak bir amaca katkı"ya dönüştürülür. romanda şiddet, erkeklikle özdeşleştirilen bir davranış kalıbı olarak sunulur ve ekotopya'da bu kalıp sökülüştür. erkek çocuklara saldırganlık öğretilmez, savaş romantizmi yoktur, polis bile "halk bekçileri"ne dönüşmüştür. şiddet eğiliminin "doğal" değil, "kültürel" olduğu varsayılır. özel mülkiyet sınırlandırılmıştır. insanlar evlerini, eşyalarını, araçlarını "sahip olmak" yerine "kullanmak" üzere edinirler. mülk edinme arzusu, "kolektif refaha katkı" arzusuna dönüştürülür. toplumsal statü, ne kadar çok şeye sahip olduğunla değil, topluma ne kadar katkı sunduğunla öl-

çölür. weston'ın şaşırdığı şeylerden biri, çöpçülerin bile saygın bir iş yapıyor olmasıdır. ekotopya, homojen bir toplumdur. ırk, etnisite, cinsiyet, cinsel yönelim temelinde ayrımcılık yoktur. ama bu homojenlik, “dışarıdaki” dünyaya karşı bir üstünlük duygusu yaratır mı? weston'ın gözlemlediği şey, ekotopyalıların kendilerini “daha medeni” görmeye başladıklarıdır. bu da farklı bir “dışlama” biçimidir. öte yandan renleri farklı olanların kurdukları ayrı topluluklar da vardır. bunu isteyenlerin böyle yaşaması da mümkün kılınmıştır. tüm **bunları yaparken zorunluluk mu, gönüllülük mü** bu noktaya ulaşmayı sağlamıştır:

callenbach'ın bu soruya verdiği cevap karışıktır:

zorunluluk: ekotopya, aslında bir “zorunluluk”tan doğar. abd'nin ekolojik ve toplumsal çöküşü karşısında, insanlar “ya bu yolu seçeriz ya da yok oluruz” noktasına gelirler. başlangıçtaki dönüşümün bir kısmı “kerhen kabul”dür. ama 20 yıl sonra, bu zorunluluk “doğal” hale gelmiştir.

gönüllülük: öte yandan, ekotopya'da insanlar zorla değil, katılım yoluyla sürecin parçası olmuşlardır. kararlar kolektiftir, bireylerin sesi duyulur. bu da dönüşümü “zoraki” değil, burada olanların “sahiplenmesi”yle olmuştur, ama bu nokta da biraz fludur.

inanç: ekotopya'nın bir “dini” yoktur ama neredeyse dini bir boyutu vardır: doğaya saygı, sürdürülebilirlik, toplulukçuluk bir tür “dünya görüşü” haline gelmiştir. bu inanç, dönüşümün “anlam” boyutunu sağlar.

çaresizlik: callenbach'ın söylemediği ama weston'ın gözlemlediği şey, ekotopya'da “geri dönüş”ün neredeyse imkânsız olduğudur. sistem o kadar bütünlüklüdür ki, onun dışında yaşamak mümkün değildir. bu anlamda, dönüşüm bir “çaresizlik” de değildir; ama “kaçış yok” olmanın verdiği bir tür teslimiyet de vardır.

bunlarla birlikte yine de insanların eksik ya da olmamış yanları aşılmış mıdır?

ekotopya'da insanlar “iyi”dir, “mutlu”dur, “uyumlu”dur. ama bu iyilik, insanın daha karanlık, daha karmaşık, daha trajik yanlarını bastırmakla mı sağlanmış? weston'ın zaman zaman hissettiği “bir şeyler eksik” duygusu, belki de bu bastırmanın işaretidir. insanın “ham” yanları —hırs, kıskançlık, şiddet potansiyeli, anlam arayışı, yalnızlık, ölüm korkusu— ekotopya'da ortadan kalkmış değil, dönüştürülmüştür. ama bu dönüşümün ne kadar “kalıcı” ve ne kadar “yüzeysel” olduğu sorusu açık kalır.

ekotopyalıların dönüşümü, zorunlulukla başlamış, kurumlar ve kuşak değişimiyle pekişmiş, katılım mekanizmalarıyla sahiplenilmiş, bir tür inançla anlamlandırılmış bir süreçtir. bu sürecin insanın “ham” yanlarını tamamen aştığını söylemek zor. belki de ekotopya, insanın bu yanlarını “uyutmuş”, “bastırılmış” ya da “başka yönlerle kanallize etmiştir.”

bir bütün olarak düşünüldüğünde söz edilen topluluk büyük bir topluluktur. insanlar arasındaki farklılıklar bütün hepsinin her konuda uzlaşıp uzlaştıklarını gerçekleştirmeleri imkân dahilinde bir durum değildir. bir mahalleden, bir köyden söz ediyor olsak buna benzer şeyler, en azından bir bölümüyle belki mümkün olabilir. ama burada büyük bir coğrafya ve buradaki milyonlarca insandan söz ediliyor. kentlerde ya da kırsalda bildiğimiz farklı kolektifler için ortalama topluluk sayıları verilir. örneğin p.m'nin “**bolo-bolo**”unda bu sayı ortalama 60 kişilik topluluklardır ve hepsi de birbirine tam benzer, eşit ya da özdeş topluluklar olarak tarif edilmez. insanları topluluklara uydurmak değil, toplulukları insanların kendi birleştikleri noktalar üzerinden oluşturmaları gerekir.

callenbach'ın ekotopya'sı, yaklaşık olarak bugünkü washington, oregon ve kuzey kaliforniya'yı kapsayan bir coğrafyada, milyonlarca insanın yaşadığı bir topluluktur. kitapta bu topluluğun nasıl “tek bir irade” halinde hareket ettiği, nasıl bu kadar büyük bir coğrafyada herkesin aynı değerleri, aynı yaşam biçimini, aynı karar alma mekanizmalarını benimsediği pek sorgulanmaz. sanki

ekotopya, büyük bir “mahalle” gibi işler.

büyük ölçekte, insanlar arasındaki farklılıklar, çıkar çatışmaları, kültürel çeşitlilik, uzlaşmayı imkânsız kılmaz ama son derece karmaşık ve çok katmanlı hale getirir. callenbach bu karmaşıklığı büyük ölçüde göz ardı eder. kitapta ekotopya içinde anlamlı bir muhalefet, bir alternatif yaşam biçimi arayışı, bir “farklı olma” hakkı neredeyse yoktur. bu da ekotopya’yı, anlatılmak istenenin tam tersine, homojenleştirici bir toplum olarak okuma riskini doğurur.

bolo-bolo örneğinde, ekotopya’dan farklı olarak, büyük bir “ülke” değil, **küçük, özerk, kendi kendine yeten topluluklar (bololar)** ağı olarak kurulur. her bolo, ortalama 30-60 kişi arasında değişir. bu ölçek, insanların birbirini tanımaya, doğrudan demokrasiyle karar almasına, çatışmaları yüz yüze çözmesine olanak tanır. bu metnin temel argümanı şudur: **insanlar, doğrudan ilişki kurabilecekleri, güven ağları oluşturabilecekleri, ortak yaşam pratiklerini gündelik hayatın içinde müzakere edebilecekleri ölçekte bir araya gelmelidirler.** bu ölçeğin üstünde, soyut kurumlar devreye girer, temsil mekanizmaları ortaya çıkar, insanlar “birbirleri için” değil, “kurallar için” yaşamaya başlarlar. çok söylenen bir deyiştir: birisiyle oturup bir şeyler yiyip sohbet etmediyseniz, eğer denetim ve kontrol mekanizmaları yüzünden bir korku içinde değilseniz onun önerdiği ve sizden uygulamanızı istediği kuralları yok sayar, uygulamazsınız. soyut kurumların var olmaya başladığı anda insan artık gözardı edilmeye başlanır ve onunla birlikte ortak bir şeyler yapmak gönüllü olmaktan çıkar. tarihte zorun rolü de budur.

öte yandan, **bololar birbirine “tam benzer” değildir.** her bolo, kendi içinde kendi yaşam biçimini, kendi kurallarını, kendi değerlerini belirler. kimi boloda vegan beslenme zorunludur, kimi boloda serbesttir. kimi boloda teknoloji kullanımı sınırlıdır, kimi boloda daha geniştir. kimi boloda ruhanilik ön plandadır, kimi boloda sekülerizm. önemli olan, **insanların kendi birleştikleri noktalar üzerinden topluluklar oluşturmasıdır.**

“insanları topluluklara uydurmak” vs. “toplulukları insanların birleştikleri noktalar üzerinden oluşturmaları” ayrımı, alternatif yaşam modellerinin temelinde yatan en kritik sorudur.

ekotopya’nın yaklaşımı: önceden tanımlanmış, bütünlüklü, tek bir “iyi yaşam” modeli vardır. insanlar bu modele “uydurulur” (elbette zorla değil, eğitim, katılım, kurumlar yoluyla). model tektir, coğrafyanın tamamında geçerlidir. bu, modern ulus-devlet mantığının “yeşillendirilmiş” bir versiyonudur aslında.

bolo-bolo’nun yaklaşımı: insanlar kendi aralarında, kendi değerleri, ihtiyaçları, arzuları doğrultusunda topluluklar kurarlar. toplulukların büyüklüğü, insan ilişkilerinin doğrudanlığını koruyacak ölçektir. farklı topluluklar arasında ticaret, kültürel alışveriş, ittifaklar olabilir ama tek bir “merkez” yoktur. her topluluk, kendi yaşam biçimini kendisi belirler.

daha çoğulcu, daha esnek, daha “aşağıdan” bir örgütlenme biçimleri benimsemeye daha müsaittir. insanların farklılıklarını “bastırmak” yerine, onları “örgütleyici” bir ilkeye dönüştürür. farklı yaşam biçimlerinin yan yana var olabileceği bir ağ öngörür.

neden ekotopya’yı tek tip, homojen bir toplum olarak kurduğu sorusu önemlidir. çünkü:

kitabın kaleme alındığı 1970’lerin ütopya geleneği böyledir. o dönemde yazılan birçok ütopya (ursula k. le guin’in mülksüzler’i bile belli ölçüde) “tek bir alternatif model” sunma eğilimindeydi. çoğulluk, “post-modern” bir duyarlılıktır; 1970’lerin ekolojik ütopyalarında henüz yaygın değildi.

siyasi birlik vurgusu önemlidir: callenbach, ekotopya’yı abd’ye alternatif bir “ulus” olarak kurar. bu nedenle, bir ulusun “birlik” ve “bütünlük” vurgusunu taşır. oysa p.m., bolo-bolo’yu bir “ulus” değil, bir “ağ” olarak kurar.

anlatılmasının kolaylığı: tek tip bir toplum anlatması, romanın “bildiri” yönünü güçlendirir. çoğulluk, karmaşıklık, çatışma anlatıyı zorlaştırır. callenbach’ın önceliği edebi karmaşıklık değil, alternatif bir vizyon sunmaktır.

büyük ölçekte uzlaşa mümkün müdür?

bu soru, yalnızca ekotopya’nın değil, her büyük ölçekli toplumsal projenin sorunudur. milyonlarca insanın yaşadığı bir coğrafyada, her konuda uzlaşa beklemek gerçekçi değildir. zaten ekotopya’da da her konuda uzlaşa yoktur; kitapta zaman zaman farklı görüşler, tartışmalar, mahalle meclislerinde alınan kararlar anlatılır. ama bu farklılıklar, sistemin temel değerleri üzerinde değil, uygulama detayları üzerinedir.

temel değerler üzerinde uzlaşa olabilir mi? bu, her toplumun kendini kurarken yanıtlaması gereken bir sorudur. ekotopya’nın temel değerleri (ekolojik sürdürülebilirlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, doğrudan demokrasi, küçük ölçekli üretim, vb.) üzerinde herkesin uzlaştığı varsayılır. ama bu var-sayım, insanların farklılıklarını, farklı ihtiyaçlarını, farklı dünya görüşlerini dışlayıcı olabilir.

alternatif bir model olarak topluluklar ağının üstünlüğü ve özellikleri

- küçük ölçekli, özerk topluluklar (50-100 kişi) kendi yaşam biçimlerini kendileri belirler.
- bu topluluklar, farklılıklarıyla bir arada var olur. kimi vegan, kimi değil; kimi teknoloji kullanır, kimi kullanmaz; kimi seküler, kimi ruhani.
- topluluklar arasında ağ ilişkileri kurulur: ticaret, bilgi paylaşımı, kültürel alışveriş, ortak projeler.
- büyük ölçekli sorunlar (su havzalarının yönetimi, enerji şebekeleri, ulaşım altyapısı, iklim kriziyle mücadele) için konfederal yapılar oluşturulur; bu yapılar, yukarıdan dayatmacı değil, aşağıdan kurulan ittifaklarla işler.

bu model, insanları “tek bir kalıba uydurmak” yerine, **insanların kendi birleştikleri noktalar üzerinden örgütlenmesini** esas alır. farklılık bir sorun değil, zenginlik olarak görülür. ortak yaşamın temeli, herkesin aynı olması değil, farklı olanların bir arada yaşayabilmesi için kurallar ve mekanizmalar geliştirebilmesidir.

kuşkusuz iki model arasında seçimler belirleyici olacaktır. ütopyaların hepsinin eninde sonunda birer distopya olduğu kanısındayım. ne kadar iyi niyetli olursa olsun kurduğu hayalde yer alan başkalarını kendisiyle eşit ve özdeş saymayan ve onu sadece bu hayalin uygulayıcısı bir araç olarak gören tüm hayallerin yaratacağı toplu yaşam örnekleri birer distopya adayıdır. ben böyle düşünüyorum. aslında bu tüm ütopya edebiyatının en temel tartışmasını ortaya koymaktadır. çünkü burada bir edebi bir tür değil, “iyi niyetli” toplumsal projeler içindeki tehlikeli boyutun görülmesi söz konusudur.

callenbach’ın hayatına, politik duruşuna, yayıncılık pratiğine baktığımızda aslında ekotopya’nın neden “tek tip” bir model olarak kurulduğuna dair ipuçlarını görmek mümkündür. onun yayıncı kimliği “doğru” olanı seçip yayınlama, yönlendirme, biçimlendirme pratiğinin içinde olmuş birisi olması, belirli bir “iyi”nin ne olduğu hakkındaki kanâtı, bildiklerini ve düşündüklerini başkalarına sunma, onların da bunu benimsemesi gerektiğini varsayma eğilimini doğuran bir durumdur. kitabı “yarım roman, yarım bildiri” olarak tanımlaması da aslında edebi bir evren kurmaktan çok, bir mesaj iletme derdinde olduğunu göstermektedir. bir mesajı sunan biri, genellikle çoğulluğa, belirsizliğe, farklılıklara daha az vurgu yapar. yoksa önerisi okuyanda pek çok sorunun doğmasına yol açar. öte yandan kendi deyişiyle “anti-komünist” olması, onun aslında radikal bir çoğulculuktan ziyade, “düzenli”, “istikrarlı”, “yönetilebilir” bir alternatif arayışında olduğunu gösterir. komünizm deneyimlerindeki “kaos” ve “çatışma”dan kaçınmak isterken, belki de fazla homojen, fazla “temiz” bir

toplum tasarlamak zorunda kalmıştır.

“ütopyaların hepsinin eninde sonunda birer distopya olduğu” kanısı, edebiyat tarihinde güçlü bir akım olmuştur. zamyatin’in biz’i, huxley’in cesur yeni dünya’sı, orwell’in 1984’ü, hep bir “iyi niyetli” ütopyanın nasıl bir kâbusa dönüştüğünü anlatır. iyi niyetin kendisi, başkalarını kendisiyle eşit ve özdeş saymadığı anda, potansiyel bir şiddet barındırır.

bu çok önemli bir ayrımdır: bir ütopya, “herkesin mutlu olacağı bir düzen” kurmak ister. ama bu düzeni kim tanımlar? hangi “mutluluk” ölçütüne göre? mutluluğun tanımının dışında kalanlar ne olur? ütopya kuran kişi, çoğu zaman kendi değerlerini, kendi yaşam biçimini, kendi “iyi”sini evrenselleştirir. bu evrenselleştirme, farklı olanı “eksik”, “ham”, “henüz olmamış” olarak konumlandırır. ve bu konumlandırma, onu “dönüştürme”, “iyileştirme”, “doğru yola sokma” hakkını verir kendine.

başkalarını kendisiyle eşit ve özdeş saymayan, onu sadece kendi hayalinin uygulayıcısı bir araç olarak gören her hayal, distopya adaydır.

“eşit ve özdeş saymak” ile “ortak bir zeminde buluşmak” arasındaki fark büyüktür. ikisi arasındaki hayati bir ayrım ortak zeminin bulunmasıdır, bu “herkesin aynı olması” anlamına gelmez. ortak zemin, farklı olanların bir arada yaşayabilmesi için üzerinde anlaştıkları, daha doğru bir terimle söylersek **uzlaştıkları asgari ilkeler** bütünüdür. uzlaşma bir sonraki adımı beraber atma anlamına gelir. ekotopya’da bu asgari ilkeler bütünü, aslında “azami”ye dönüşmüştür. herkesin sadece ekolojik duyarlılıkta değil, cinsellikte, ilişkilerde, iş yaşamında, kent tasarımında, eğitimde, hattâ giyimde bile aynı değerleri paylaşması beklenir. bu, ortak zemin değil, **toplam yaşam biçiminin tek tip hale getirilmesidir.**

oysa farklılıklarıyla bir arada yaşayabilen bir topluluk, insanların:

- *farklı inançlara sahip olmasına,*
- *farklı yaşam biçimlerini benimsemesine,*
- *farklı cinsel tercihlerde bulunmasına,*
- *farklı estetik zevklere sahip olmasına,*
- *farklı oranda teknoloji kullanmasına,*
- *farklı yeme-içme alışkanlıkları olmasına,*
- *farklı siyasi görüşleri savunmasına*

izin verebilir mi? verebilirse, bu farklılıkların çatışmaya dönüşmemesi için hangi mekanizmaların kurulması gerekir sorusunu gündeme getirir. işte alternatif bir toplum arayışının asıl zorluğu burada başlar. başkalarını kendi hayalinin uygulayıcısı bir araç olarak görme tutumu ekotopya’da da söz konusudur. niyet bu olmasa da, yapısal olarak, her büyük ölçekli ütopyada olduğu gibi, bireyler “toplumun iyiliği” adına bazı tercihlerini kullanmaktan vazgeçmiştir. bu vazgeçiş, “gönüllü” olsa bile, bir dizi normun, kuralın, beklentinin içine hapsolme anlamına gelir. muhtemelen weston’ın zaman zaman yansıttığı “boğulma” hissi, belki de bu yüzdendir. ekotopya’da “özgür”dür ama bu özgürlük, önceden belirlenmiş bir özgürlük çerçevesi içindedir. çerçevenin dışına çıkmak, sistemin dışına çıkmaktır. ve sistemin dışına çıkmanın bedeli, her ütopyada olduğu gibi, “dışlanmak”tır.

bu eleştiri, “öyleyse hiçbir toplumsal proje kurulmasın, herkes kendi başına yaşasın” sonucuna götürmez kuşkusuz. çok daha mütevazı, çok daha “aşağıdan”, çok daha geçici, çok daha sorgulanabilir örnekleri varetmek mümkündür. kanımca alternatif, büyük ütopyalar kurmak değil, **küçük, geçici, deneysel, farklılıklara açık, sürekli sorgulanan, her an bozulup yeniden kurulabilen** kolektif yaşam pratikleri yaratmaktır. bolo-bolo’da tanımlanan örnekleri bu anlamda daha “güvenli” bir modeldir? her bolo kendi içinde bir “iyi” tanımı yapar ve bu tanımın dışında kalanlar o boloda

yaşayamaz. ama fark, insanların **kendi birleştikleri noktalar üzerinden topluluklar kurabilmeleridir**. beğenmediğin bolodan çıkıp başka bir boloya gidebilirsin. kendi bolonu kurabilirsin. bololar arasında geçişlilik vardır. tek bir “doğru” yaşam biçimi yoktur.

sonuç olarak **her ütopya, bir distopya adayıdır**. çünkü her ütopya, bir “iyi”nin tanımını ya-par ve bu tanımın dışında kalanları “düzeltici” müdahaleye konu eder. iyi niyet, bu müdahaleyi daha da tehlikeli kılar, çünkü kendini “zararsız”, hatta “şefkatli” olarak konumlandırır. ekotopya da bundan muaf değil. onun “iyi niyetli” hayali, aslında başkalarını kendisiyle eşit ve özdeş saymayan, insanların kendi hayalinin uygulayıcıları olarak konumlandıran bir yapı kuruyor. belki bunu fark etmiyor, belki de “bildiri” kaygısı bunu görmesine engel oluyor.

bu da eleştiriyi mümkün kılıyor. weston’ın ikircimi, okurun “dur bir dakika, burada bir sorun yok mu?” diye sormasına izin veriyor. belki de callenbach’ın en büyük başarısı, kendi kurduğu dünyanın sorgulanmasına açık bir alan bırakmış olmasıdır. bilerek mi yaptı, yoksa romanın edebi dokusu mu bunu zorunlu kıldı, bilemeyiz.

başka nasıl olabilir sorusuna benim verdiğim yanıt şu: yaşam sınırlı bir süre demek. bir yerden başlanıyor ve bir yere doğru gidiliyor. yani aslında hayat daha baştan tümüyle bir yolculuktur. burada bence iki önemli nokta var:

birincisi bunun hedefi olmalı mıdır, olmalıysa ne olmalıdır sorusudur. son hedef yani varılacak yer bellidir: **ölüm!** oraya varana kadar süren tüm yolculuk boyunca olabildiğince iyi, doğru ve güzel yaşamak kanımca asıl hedef olmalıdır. başka bir deyişle bu yolculu varılacak yer öncelenerek değil, yolculuğun kendisini öncelenerek yapılmalıdır. yola daima tek kişi olarak çıkılır. çoğul doğumlarda bile onların her biri kendi yolculuğunu yapacaktır. tek başına yapılan yolculuklar görülmez. görünür hâle gelmesi için en az iki kişi olmak gerekir. iki kişinin beraber yapacağı her yolculuk bir uzlaşmayı gerekli kılar. bu uzlaşmada ancak birbirleriyle eşit haklara sahip oldukları zaman buna uzlaşma denebilir.

ikincisi özne ya da fail olma hâli onların bu süreçteki alacakları her türlü kararda özgür olmaları hâlinde mümkün olabilir. bunlar başlangıç ânının gereklilikleridir. sonrasında yolculuk başladığında yaptıkları ya da yapmadıkları ile görünür olacaklardır. yalnız başına çıkılan yol, başkası olmadan “görünür” olmaz. ama bu görünürlük, birinin diğerini “görmesi” değil, birlikte yürürken birbirini “görünür kılması”dır.

belki de alternatif yaşam arayışının temelindeki “birlikte”lik, tam olarak budur: kimse kimsenin aracı değildir; herkes yürüdükçe diğerini de görünür kılar. bunlar çoğalmayı mümkün kılan işler durumlar, anlar, hâller ise o zaman sayıları çoğalacaktır. yolculuk da doğruluğu, iyiliği, güzelliği sürdüğü müddetçe de devam edecektir. öte yandan bu bir zorunluluk da değildir.

üçüncü temel nokta değişimdir ve bu daima öncelikli ve mutlaktır. ilk başlatan dahil tüm katılımcılar kendileri için o yolculuğu bitirebilir, yönünü değiştirebilir, farklı seçimlere bağlı olarak dönüşüme uğrayabilir. bunların herhangi biri aslında o yolculuğun içinden doğan başka yolculuklar demektir. onların her birine de elbette başkaları katılabilir. burada değişmez sabit bir “model” yoktur, önceden belirlenmiş bir özel plan ya da önceden çizilmiş bir harita yoktur. yol, yürüdükçe açılır. güzellik sürdükçe devam eder. ve yolun içinden başka yollar çıkar, başka yolculuklar doğar. bu, her türlü “tek doğru”nun, “tek model”in, “tek ütopya”nın tam karşısında duran bir anlayıştır olması gereken. çoğulluk, burada bir sorun değil, yolun doğal seyri olarak anlaşılmalıdır.

kanımca bunu gerçekleştirmenin tek bir koşulu vardır. diyojen’in dediği gibi *“bunu engelleyecek, üzeri-ne gölge yapacak kimsenin olmaması”* bence hedef iyi, güzel, doğru yaşamak olmalıdır. modeller âna, zamana bağlıdır. olur, oluşur, fark edilir, benimsenir, sonra önemi kaybolur veya yenileri ortaya çıkar. diyojen’in sözü, belki de her kolektif yaşam deneyiminin en kırılgan, en hayati ko-

şuludur. gölge yapmak, birinin önünü kesmek, onun yolunu kendi yolunla örtmek, onun ışığını söndürmek. ütopyaların distopyaya dönüştüğü an, tam da birilerinin başkalarının üzerine iyi niyetle bile olsa “gölge” yapmaya başladığı andır.

“hayatı bir yolculuk olarak görmek, varılacak yeri değil yolculuğun kendisini öncelemek” düşüncesi, ütopya düşüncesinin belki de en büyük yanılgısını işaret eder. ütopyalar, varılacak yeri o kadar parlak, o kadar kesin, o kadar “doğru” çizerler ki, yolculuğun kendisi araçsallaşır. oysa değerli olan yolun kendisidir. yolculuk, varışın gölgesinde değil, ken-di ışığında anlam kazanır.

“hedef iyi, güzel, doğru yaşamaktır. modeller âna, zamana bağlıdır. olur, oluşur, fark edilir, benimsenir, sonra önemi kaybolur veya yenileri ortaya çıkar.” belki de alternatif arayışının en sağlıklı hali, modelleri “an”a ve “zaman”a bağlı kılabilmek, onları mutlaklaştırmamak, birinin diğerinin üzerine gölge yapmasına izin vermemektir.

başka bir deyişe tarif edilen bir model değil, bir **yürüme biçimidir**. model, “nasıl yaşanmalı” sorusuna tek bir cevap verirken; yürüme biçimi, “nasıl yaşıyoruz” sorusunu her an yeniden sorar, her adımda yeniden cevaplar.

callenbach’ın ekotopya’sı, belki de 1970’lerin “kurtuluş” umudunun, “alternatifin mümkün olduğunu gösterme” ihtiyacının bir ürünüydü. burada işaret ettiğim yol ise, ondan daha eski, daha kırılğan, daha çoğulcu, daha “insanî” bir yol. diyojen’in fıçısından, yolda yürüyen iki kişinin birbi-rini görünür kılmasına, oradan başka yollara, başka yolculuklara uzanan bir yoldur.

mustafa süttaş

29 mart 2026